

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Narva kolledž
Õppekava „Keeled ja mitmekeelsus koolis“

Maria Demtšenko

**KAKSKEELSE LAPSE KEELEARENGU TOETAMINE
KODUKESKKONNAS EESTI-VENE KAKSKEELSUSE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mart Rannut

Narva 2025

Kinnitus

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Maria Demtšenko

/allkirjastatud digitaalselt/

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maria Demtšenko ,
(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
 KAKSKEELSE LAPSE KEELEARENKU TOETAMINE KODUKESKKONNAS
 EESTI-VENE KAKSKEELSUSE NÄITEL,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Mart Rannut ,
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maria Demtšenko

19.05.2025

SUMMARY

The topic of the study is "Supporting the Language Development of a Bilingual Child in the Home Environment Based on the Example of Estonian-Russian Bilingualism," which focuses on how parents and those close to the child support the linguistic development of bilingual (Estonian-Russian) children in the home environment. The background is Estonian language policy and the growing bilingualism, where early, simultaneous acquisition of two languages is particularly important. The research is based on four qualitative semi-structured interviews with two parents from families. The results show that all parents adhere to the "one person – one language" principle when communicating with their child, but only in one family were there clear rules agreed for language use. Parents are overwhelmingly positive about bilingualism, but note that their children's Russian is often weaker than their Estonian. Language development is supported through reading, watching cartoons, language repairs, Russian language lessons and trips. Parents are concerned about their children's language skills, school readiness and social acceptance. The survey shows that there is a strong link between parents concerns and supportive activities. Future research could focus for example on how fathers and mothers concerns differ and what factors influence them.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	7
2 VENE KEELT KÕNELEVA ELANIKONNA KUJUNEMINE EESTIS.....	10
2.1 Vene keelt kõneleva elanikkonna kujunemine Eestis 17. sajandist kuni Nõukogude aja lõpuni	10
3 KAKSKEELSUS.....	13
3.4 Kakskeelne perekond.....	14
3.5 Kakskeelne laps	16
3.5.2 Laste kakskeelse keele arengu toetamine	19
4 METOODIKA JA UURIMISMATERJAL.....	22
4.1 Uuringu üldpõhimõtted.....	22
4.3 Poolstruktureeritud intervjuu rakendamine	23
4.4 Informandid	24
SKEEM: Informantide ülevaade.....	25
4.6 Sisuanalüüsi rakendamine	27
5 TULEMUSED.....	29
5.1 Kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas	29
TABEL 1 Kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas	29
5.1.1 Keelekasutuse taktikad	31
5.1.2 Pere kokkulepped.....	33
Näide 1	34
Näide 2.....	35
5.1.3 Teised isikud, kes toetavad kakskeelsust.....	36
5.2.2 Vanematele muret tekitavad aspektid.....	41
Näide 1	41
Näide 2.....	41
Näide 1	44
Näide 2.....	44
5.3 Laste keele arengu toetamise vahendid peres	45
TABEL 3 Laste keele arengu toetamise vahendid peres	45
5.3.1 Lastevanemate / lähedaste ja lapse ühine tegevus	47
5.3.2 Vanemate keeleline mõju lapsele	48

5.3.3 Vanemate kavandatud keeletegevused lapse jaoks.....	49
5.3.4 Tutvumine kakskeelsuse teemaga.....	50
6 KOKKUVÕTE	51
6.1 Järeldused	51
KASUTATUD ALLIKAD.....	53
LISA: INTERVJUU SKEEM.....	57

SISSEJUHATUS

Venekeelse elanikkonna kujunemine Eestis ja sellega seotud kakskeelsus on keeruliste ajalooliste protsesside ning tänapäevase keelepoliitika tulemus. Eesti keelepoliitika on suunatud eesti keele positsioonide tugevdamisele, mis kajastub venekeelse hariduse osakaalu vähenemises ning riigikeele oskuse nõuetes erinevates eluvaldkondades. See on toonud kaasa eesti keele oskuse tõusu ja kakskeelsuse suurenemise. (Pavlenko, 2011) Seega on eesti-vene kakskeelsuse teema uurimine aktuaalne. Eestis elava venekeelse elanikkonna olukorda käsitletakse põhjalikumalt teises peatükis.

Kui kahe keele omandamine toimub lapsepõlves paralleelselt, võib rääkida simultaansest kakskeelsusest (De Houwer, 2009). See nähtus on olnud kakskeelsuse uuringute keskmes juba 20. sajandi algusest. Esialgu jagunesid lapse keelelise arengu uurijad kahte rühma: ühte kuulusid teadlased, kes jälgisid oma laste kakskeelsust, teise aga psühholoogid, kes uurisid lapse keelelist arengut grupis. Esimese rühma teadlased viisid läbi longitudinaalseid uuringuid, mille järeldused keelelise arengu kohta põhinesid vaid ühe lapse vaatlusel (Genesee, Paradis, & Crago, 2011).

Jules Ronjat oli esimese pikaajalise lapse kakskeelsuse uuringu autor. Oma töös kirjeldas ta oma poja kakskeelset arengut. Tema töö on kõige tuntum selle poolest, et ta propageeris aktiivselt tol ajal uuenduslikku meetodit „üks inimene – üks keel“ kui kõige tõhusamat viisi kakskeelsuse saavutamiseks. Pärast Ronjat'd hakkasid järk-järgult ilmuma sarnased longitudinaalsed uuringud erinevate keelekombinatsioonidega (Ronjat 1913, viidatud De Houwer 2009, 10).

Kakskeelsuse uuringud muutusid radikaalselt 1980. aastatel. Sellest ajast alates hakkasid teadlasi huvitama kakskeelsuse omandamise töötlus (*bilingual acquisition processing*), koodivahetus (*code-switching*) ja tegurid, mis neid nähtusi mõjutavad (Grosjean, 1989; Bialystok, 2001). Järk-järgult hakati uurima, kas kakskeelne keskkond põhjustab keelelise arengu viivitusi (Paradis, 2010). Kaasajal ühendab kakskeelsuse uurimine mitmeid teadusvaldkondi, nagu lingvistika, psühholoogia, sotsioloogia, pedagoogika ja antropoloogia. 1990. aastatel kasvas ka laste kakskeelsust käsitlevate väljaannete arv järsult. Tänapäevaks on lapsepõlve kakskeelsuse uuringud levinud üle maailma (De Houwer 2009, 13).

Käesoleva uuringu peamine eesmärk on välja selgitada, kuidas vanemad ja lapse lähedased toetavad kakskeelse lapse keelelist arengut koduses keskkonnas. Peamise eesmärgi

saavutamiseks uurin järgmisi küsimusi: 1. Kuidas kakskeelsus koduses keskkonnas avaldub? 2. Millised lapse kakskeelsusega seotud arenguaspektid vanemaid kõige enam puudutavad?

Töö koosneb sissejuhatuses ja kuuest peatükist. Sissejuhatuses põhjendatakse uuringu aktuaalsust, antakse lühike ülevaade kakskeelsuse uurimise ajaloost ning esitatakse uurimisküsimused. Teine peatükk käsitleb Eestis elavat venekeelset elanikkonda. Kolmandas peatükis käsitleme mõisteid „kakskeelsus“ ja „kakskeelne perekond“ ning kirjeldame lapse kakskeelset arengut ja kakskeelsuse toetamise viise. Neljandas peatükis on kirjeldatud uurimismetoodikat: töö põhineb kvalitatiivsel lähenemisel ning andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuude kaudu. Selles peatükis kirjeldatakse valimit, andmete kogumise ja analüüsimise protsessi ning eetilisi kaalutlusi. Viiendas peatükis on esitatud uuringu tulemused, mis on jaotatud kolmeks teemaks. Need teemad lähtuvad uurimisküsimustest (vt peatükk 4.5). Kuuendas peatükis on formuleeritud töö peamised järeldused ning analüüsitud uuringu usaldusväärsust ja eetilisust.

Eriti kvalitatiivse uurimuse puhul on uurija kohustatud pidevalt hindama oma tegevust ja seega analüüsima uurimuse usaldusväärsust. Kvalitatiivses uurimuses peab uurija eeldama, et ta tunnistab oma tõlgenduste subjektiivsust. Kvalitatiivse uurimuse usaldusväärsuse analüüsimisel on vaja arvestada kogu uurimisprotsessi. (Creswell, 2013, 191–194.)

Uurimistöös võeti arvesse ka eetilisi küsimusi. Enne intervjuusid saadi kõikidelt intervjuueeritavalt luba uuringu läbiviimiseks ning helisalvestamiseks. Enne intervjuu algust anti igale osalejale vajalik teave uuringu kohta ning vanematega lepiti kokku sobiv aeg ja koht intervjuu läbiviimiseks.

Vastajate anonüümsus oli tagatud. Juba intervjuude transkribeerimise etapis eemaldati otsesed identifikaatorid, nagu nimed, kontaktandmed ja sünnikuupäevad. Laste nimed asendati üldnimedega (näiteks pärisnimi „Pille“ asendati üldnimetusega „laps 1“). Kaudsete identifikaatorite, nagu elukoht, töökoht ja haridusandmed, meie transkribeeritud materjalides ei esinenud.

Edwards (Edwards, 2009) rõhutab, et intervjuude arhiveerimine nõuab läbimõeldud otsust. Võttes arvesse nimetatud autorite tähelepanekuid, otsustasin, et kuna identifikaatorid puuduvad, võib 2024. aastal läbi viidud ja 2025. aastal kasutatud neli intervjuud arhiveerida käesoleva töö jaoks.

Leian, et see uuring oli kasulik osalenud lapsevanematele. Tööga tutvumine annab võimaluse saada teavet nii teiste kakskeelsete perede kui ka varasemate uuringute kohta.

2 VENE KEELT KÕNELEVA ELANIKONNA KUJUNEMINE EESTIS

Selles peatükis käsitleme vene keelt kõneleva elanikkonna keelekasutuse konteksti Eestis. See on oluline meie uurimistulemuste analüüsimisel ja tõlgendamisel. On ilmne, et keelekasutuse iseloom sõltub eelkõige vene keelt kõneleva elanikkonna arvukusest, institutsioonidest (näiteks erinevad organisatsioonid) ning ka selle keelerühma tihedusest teatud Eesti piirkondades. Kõik need aspektid loovad tingimused keele säilitamiseks ühiskonnas.

Kaasaegse olukorra mõistmiseks on vaja arvestada ajaloolisi tegureid. Vene keelt kõnelev elanikkond on Eestis asunud mitusada aastat, selle kujunemist on eri ajaperioodidel mõjutanud erinevad tegurid. Eriti suur mõju oli Nõukogude perioodil, mil vene keelt kõneleva elanikkonna arv märkimisväärselt kasvas.

Selles peatükis käsitleme vene keelt kõneleva elanikkonna rännet alates 17. sajandist kuni tänapäevani.

2.1 Vene keelt kõneleva elanikkonna kujunemine Eestis 17. sajandist kuni Nõukogude aja lõpuni

Esimesed suuremad vene keelt kõnelevad rühmad ilmusid Eestisse 17. sajandil. Üheks neist olid vanausulised, kes asusid pärast patriarh Nikoni kirikureformi (1650. aastatel) tagakiusamise eest pakku Peipsi järve ümbrusesse ja Narva 17.-18. sajandil.

18. sajandil pärast Põhjasõda (1700–1721) liideti Eesti alad Vene impeeriumiga. Aastal 1710 liitis Peeter I ametlikult Eestimaa ja Liivimaa Venemaaga, mis tõi kaasa venekeelsete sõjaväelaste, ametnike ja kaupmeeste saabumise. Samas jätkus ametliku keelena saksa keele kasutus, linnades kasutati nii saksa kui ka eesti keelt, vene keele kasutus oli marginaalne.

19. sajandil, eriti pärast Aleksander II reforme, muutus venestamine Vene impeeriumi ametlikuks poliitikaks. 1880. aastatel kasvas Eestis venekeelsete ametnike ja õpetajate arv. Vene keel muutus kohustuslikuks administratiivsetes asutustes, koolides ja ülikoolides.

20. sajandi alguseks moodustasid venekeelsed umbes 4–5% elanikkonnast. Peamiselt olid nad sõjaväelased, ametnikud, kaupmehed ja töölised. Maarahvas oli valdavalt eestikeelne, kuid linnades oli kasutusel kolm kohalikku keelt – eesti, saksa ja vene.

Pärast Eesti iseseisvumist 1918. aastal moodustasid venelased ühe suurima rahvusvähemuse. 1922. aasta rahvaloenduse järgi oli Eestis (koos Petsrimaa ja Narva-taguse alaga) 91 109

venelast ehk 8,2% elanikkonnast. Eesti valitsus andis vähemustele laialdased õigused hariduses ja kultuuris – avati venekeelsed koolid, teatrid ja ajalehed –, kuid poliitiline integratsioon kulges aeglaselt.

1940. aastal liideti Eesti Nõukogude Liiduga. See tõi kaasa esimese suurema migratsioonilaine, kui Eestisse saabusid parteitöötajad, sõjaväelased ja spetsialistid teistest Nõukogude Liidu piirkondadest. Samal ajal toimusid küüditamised, mille käigus saadeti osa kohalikust elanikkonnast, sealhulgas venekeelsetest, asumisele.

Pärast Teist maailmasõda algas ulatuslik industrialiseerimine, mis tõi kaasa massilise migratsiooni venekeelsete tööliste ja sõjaväelaste perede näol. Näiteks Narvas, Sillamäel, Kohtla-Järvel ja Tallinnas rajati suuri tehaseid, kuhu suunati tööjõudu teistest Nõukogude Liidu piirkondadest. Vene keel muutus valdavaks mitmetel kasutusvaldkondadel, nt valitsemises (venekeelne oli nii Eesti Kommunistlik Partei kui ka ENSV Ministrite Nõukogu, samuti üleliidulise alluvusega tööstus), kuigi eesti keel säilitas asjaajamises poolametliku positsiooni ning seda kasutati kohalikus tööstuses, põllumajanduses ja muudes Eestiga seotud valdkondades. Sisuliselt rakendati keelepoliitikas diglossaalset mudelit: rajati eestikeelse ühiskonna kõrvale venekeelne paralleelühiskond oma lasteaedade, haridus- ja kultuuriasutuste ja töökohtadega, kus eesti keele oskus ei olnud vajalik, samas aga hakati piirama eesti keele kasutust ühiskonnas, luues tingimused üleminekuks vene keelele tulevikus (Rannut 1994, 2008).

Regionaalselt jõudis üleminek vene keelele mõningates piirkondades isegi toimuda, nt Ida-Virumaa linnades, Maardus ja kinnises sõjaväelinnas Paldiskis. 1989. aastaks moodustasid venekeelsed 30,3% Eesti elanikkonnast. Narvas ja Kohtla-Järvel ulatus nende osakaal isegi 85%-ni. Hoolimata ulatuslikust venestamisest säilis riigis siiski ühiskonna kakskeelsus, seda küll diglossaalse mudeli alusel (eestlased oskasid olulisel määral vene keelt, venelased eesti keelt mitte).

2.2 Vene keelt kõnelev elanikkond Eestis täna

Tänapäeval moodustavad venekeelsed umbes 23,6% Eesti elanikkonnast ehk 315 252 inimest (2021. aasta rahvaloenduse andmetel). See on suuruselt teine rahvusrühm pärast eestlasi. Vene keelt kõnelevad elanikud on peamiselt koondunud suurematesse linnadesse ja Ida-Eestisse.

Vene keele staatus Eestis on olnud pikka aega üks olulisemaid teemasid. Eesti keel on alates 1988. aastast riigikeel, samas kui vene keelele kui immigratorkeelele õiguslik staatus puudub ning

see on valdavalt kõnekeel. Viimastel aastakümnetel on eesti keelt aktiivselt edendatud hariduses, avalikus halduses ja ühiskondlikus elus. Siiski on vene keel jätkuvalt oluline venekeelsete inimeste igapäevases suhtluses ja kohalikes omavalitsustes, kus venekeelsed moodustavad enamuse.

Olukord, kus suur osa venekeelsest elanikkonnast ei tule toime riigikeele kasutamisega, ei ole normaalne ning seetõttu on riigi üheks peamiseks keelepoliitiliseks eesmärgiks nende lõimumine/integratsioon eestikeelsesse ühiskonda. Vene keelt kõnelevate elanike lõimumisel Eesti ühiskonda on aga mitmeid väljakutseid. Kodakondsuse küsimus, tööalane ränne ja rahvuslik identiteet on endiselt aktuaalsed teemad. Suur osa venekeelsest elanikkonnast sai kodakondsuse naturalisatsiooni korras vastavalt seadusega kehtestatud nõuetele, kuid osa neist on valinud Vene kodakondsuse või jäänud määratlemata kodakondsusega elanikeks, kelle poliitilised õigused on piiratud.

Vähese või puuduva eesti keele oskusega venekeelsed elanikud seisavad sageli tööjõuturul silmitsi probleemidega, eriti ametites, kus nõutakse kõrget eesti keele oskust. Tagajärjeks on oluliselt kõrgem töötuse määr, madalam haridustase ja kehv palk, kehvemad elutingimused, suurem kodutuse ja kuritegevuse tase (Rannut 2008). Samas on koos eesti keele oskuse paranemisega haridustase venekeelses kogukonnas viimastel aastakümnetel märgatavalt tõusnud ning üha rohkem venekeelseid noori õpib Eesti ülikoolides ja kõrgkoolides (Statistikaamet, 2022).

Viimastel aastatel on venekeelse elanikkonna osakaal Eestis vähenenud, mis on seotud nii vastava kogukonna madalama iibe, jätkuva väljarände kui ka segaabelude kasvuga. Siiski on venekeelne elanikkond jätkuvalt oluline osa Eesti kultuurilisest ja sotsiaalsest maastikust. Tulevikus prognoositakse venekeelse elanikkonna jätkuvat lõimumist Eesti ühiskonda, riigikeele oskuse tõusu ja kultuurilise ühtsuse suurenemist.

3 KAKSKEELSUS

Võib järeldada, et meie planeedil esineb ükskeelsust vähem kui kakskeelsust, isegi ühes keeles võib esineda erinevaid variatsioone, mida võib pidada eri keelteks (Tove Skutnabb-Kangas 1996). Mõned omandavad kaks keelt juba lapsepõlves, kuna vanemad kasutavad kaht keelt. Sellises olukorras on keskkonna keel tõenäoliselt sotsiaalselt domineerivam. Kakskeelsus võib areneda ka hiljem, näiteks seoses pere rändega teise riiki. Uues keelekeskkonnas hakkab laps õppima teist keelt (Viikberg, 1999). Paljud arvavad, et kakskeelne inimene räägib kahte keelt täiuslikult. Tegelikult on üha enam tõendeid selle kohta, et selline olukord on abstraktne ja võimatu. Isegi monolingvismi puhul on võimatu täielikult vallata kõiki keele nüansse (Grosjean, 1989).

3.3 Kakskeelsuse määratlus

Kakskeelsuse mõisteid on palju, sest see on mitmekesine nähtus. „Kakskeelse“ mõiste tõlgendamise variandid ulatuvad inimesest, kelle keeleoskus sarnaneb kohalike kõnelejate tasemega kuni isikuni, kes kasutab lisaks oma emakeelele mingil määral ka teist keelt (Baker, 2001).

Kakskeelsus võib olla tasakaalustamata, kui inimene räägib üht keelt halvemini kui teist, kuigi tegelikult kasutab ta seda võib-olla isegi sagedamini kui esimest. Baker rõhutab, et enamik määratlusi peab kakskeelseteks inimesi, kes kasutavad mõlemat keelt üsna regulaarselt ja loomulikus suhtluses. Laps võib õppida kahte või enam keelt emakeelena. Varane kakskeelsus (imiku või lapse kakskeelsus) võib olla samaaegne, st paralleelne, või simultaanne. Baker kasutab terminit „samaaegne kakskeelsus“, viidates laste kakskeelsusele, kui iga vanem kasutab sünnist saadik lapsega suhtlemisel oma emakeelt. Uuring põhineb just sellel samaaegse kakskeelsuse määratlusel. Baker on seisukohal, et kakskeelsus võib avalduda erinevates vormides ja olla saavutatav mitmel viisil. See on dünaamiline protsess, mis muutub vastavalt eluoludele ja kohaneb keskkonnaga. Keele omandamine on pidev protsess ning seetõttu ei püsi keeleoskus kunagi muutumatuna. Näiteks isegi ükskeelne inimene ei tunne kõiki oma emakeele sõnu. Lisaks eeldab kakskeelsus kahe kultuuri mõistmist, kuigi mitte tingimata nende täielikku omaksvõttu (Baker, 2001).

Kakskeelsust on sageli määratletud eri kategooriate ja tasandite kaudu (Romaine 1995, 11). Määratlustes võetakse arvesse vanust, omandamismeetodit, keeletaset ja kasutussagedust.

Samuti tasub arvestada, kuidas keelt kasutatakse – näiteks võib inimene eelistada konkreetset keelt kindlas olukorras. Mõnikord võib teatud kontekstis domineerida üks keel.

Eesti-vene kakskeelsuse puhul tuleb märkida, et sellel kakskeelsuse erijuhul on nii ühiseid kui ka spetsiifilisi tunnuseid. Üldisi jooni selgitab eesti ja vene keele koostoime iseloom, samas kui omapäraseid jooni mõjutavad emakeelsete kõnelejate elustiili erinevused. Tuleb meele pidada, et Eestis mõjutab eesti keel vene keelt. Paljudes keele struktuurides esineb hübriidvorme, mis ühendavad mõlema keele elemente. Mõned vene keelt valdavad kakskeelsed kõnelejad kasutavad oma kõnes just selliseid hübriidvorme.

Selles uuringus defineerin kakskeelsust kui samaaegset kakskeelsust. Samuti soovin rõhutada, et kakskeelse lapse kõne ei ole võrreldav kahe ühekeelse lapse kõnega. Kahe keele samaaegse arengu käigus tekib nende tihe koostoime.

3.4 Kakskeelne perekond

Vastavalt uuringule hispaania-inglise kakskeelsuse kohta USA peredes uskusid kõik uuringus osalenud vanemad, et kakskeelsus on kasulik, ning otsustasid kasvatada oma lapsi kakskeelsetena. Nad tegid selle otsuse järgmiste tegurite mõjul: 1.teaduslik ja populaarteaduslik kirjandus, 2.teiste perekondade eeskuju, 3.isiklik kogemus kakskeelsuse või teise keele omandamisel. On huvitav, et teistest perekondadest toodud näited seostati sageli negatiivsete kogemustega – järjepideva kakskeelse kasvatus tagasilükkamisega. Negatiivsed kogemused teistes peredes kinnitasid uuringus osalenud vanemate otsust kasvatada oma lapsi süstemaatiliselt kakskeelsetena (King&Fogle, 2006).

Siiski ei õnnestu kõigil järjekindlalt rakendada kakskeelse hariduse põhimõtteid. Ameerikas läbiviidud King ja Fogle uuring kakskeelsete perede kohta (kus inglise keel kombineerus erinevate teiste keeltega) uuris kakskeelse lapsevanema ebaõnnestumise põhjuseid. Kuigi paljud vanemad soovisid kodus oma emakeele arengut toetada, tegid seda praktikas vaid kolmandik osalejatest. Lisaks olid mõned vanemad juba enne laste sündi kindlad, et nende lastel tekib võõrkeelega raskusi. Seetõttu otsustasid nad anda oma lastele nimed, mida oli lihtne inglise keeles hääldada või mis pärinesid inglise keelest. Oluline roll nende otsuste kujunemisel oli ka keele staatuse tajumisel – emakeelt, mis ei olnud inglise keele kõrval sotsiaalselt prestiižne, tajuti mõnikord madala staatusega või isegi stigmatiseerituna. Keele negatiivne kuvand ühiskonnas mõjutas vanemate motivatsiooni ning laste valmisolekut seda keelt kasutada.

Ebaõnnestumisi seostati ka sellega, et lapsed keeldusid kasutamast oma emakeelt nii kodust väljaspool kui ka pereringis. Nad ei tahtnud keeleklubides käia ning tundsid piinlikkust, kui vanemad rääkisid oma emakeeles. Edukates kakskeelsetes peredes mängisid rolli järgmised tegurid: vanemate haridus ning teadmised kakskeelsuse valdkonnas; jõukus, mis võimaldas neil rohkem aega laste keeleõppele pühendada; võimalus reisida kodumaale ja suhelda emakeeles; keeleõppematerjalide kättesaadavus (King&Fogle, 2006).

Romaine (1995) jagab kakskeelsed perekonnad kuude tüüpi, lähtudes keelte kasutamise taktikast peres. Iga tüübi kohta viidi läbi mitmeid uuringuid (Romaine 1995, 183–185). Tüübid näitavad, et kakskeelsed pered võivad keelte kasutamise põhimõttelt olla väga erinevad. „Üks inimene – üks keel“ (*one person – one language*)- selles peremudelil räägib iga vanem lapsega sünnist saadik oma emakeeles. Vanematel on erinevad emakeeled, millest üks on ka keskkonnakeel (Romaine 1995, 184;). See määratlus on sarnane Baker'i (2001) kirjeldatud samaaegse kakskeelsusega. „Mitte domineeriv kodukeel / üks keel – üks keskkond“ (*nondominant home language / one language – one environment*)- selles peres on vanemate emakeeled erinevad, kuid kodus räägitakse vaid ühes keeles. Samal ajal on ühe vanema emakeel keskkonnakeel, kuid seda kodus ei kasutata. Näiteks Fantini uuringus (Fantini 1985, viidatud Romaine 1995, 184 järgi) elas pere ingliskeelses riigis, kuid vanemad rääkisid lapsega ainult hispaania keelt. Isa emakeel oli hispaania keel ja ema emakeel inglise keel. „Domineeriv kodukeel ilma kogukonna toetuseta“- vanematel on üks ühine emakeel, milles nad lapsega kodus suhtlevad, kuid see ei ole keskkonnakeel. (Ibid.) „Kahekordne domineeriv kodukeel ilma kogukonna toetuseta“- see erineb eelmisest tüübist, kuna vanematel on erinevad emakeeled, milles nad lapsega suhtlevad. Keskkonnakeel ei ole nende ainus keel. Sellisel juhul puutub laps kokku kolme keelega (Ibid., 185). „Mitte-emakeelt rääkivad vanemad“- üks vanematest otsustab lapsega rääkida keeles, mis ei ole tema emakeel. Näiteks elab pere Inglismaal ja inglise keel on mõlema vanema emakeel, kuid üks vanematest räägib lapsega saksa keeles (Ibid.). „Segakeelne perekond“- vanemad vahetavad keeli ja segavad neid omavahel. Tavaliselt elavad sellised pered piirkonnas, kus on kaks valitsevat keelt. See tüüp on levinud mitmekeelses ühiskonnas (Ibid., 185–186). Kõik minu neli uuritud perekonda kuuluvad esimese tüübi – „üks inimene – üks keel“ – esindajate hulka. Nende perede vanemad järgivad seda põhimõtet üsna rangelt, kuid mõnel juhul esineb ka kuuendale tüübile – „segakeelsus“ – omaseid jooni. Vene ja eesti keele kasutamist peredes arutatakse edasi.

3.5 Kakskeelne laps

Alates sünnist ehitab laps järk-järgult üles oma arusaama ümbritsevast maailmast ning selles protsessis on keelel oluline roll. Keel toetab lapse kognitiivset arengut – mida vanem laps on, seda olulisem on keele roll mõtlemise kujunemisel. Iga lapse keeleline areng on individuaalne protsess, kus jäljendamisel on väga suur tähtsus. Suheldes täiskasvanute ja eakaaslastega õpib laps erinevaid suhtlusviise.

Annick De Houwer (2009) märgib, et kakskeelsete laste puhul järgib peamiste keeleliste kategooriate omandamise järjestus suurel määral sama mustrit nagu ühekeelsete laste puhul. Seda kinnitavad vaatlused laste kohta, kes omandavad kahte keelt samaaegselt. Selline sarnasus sõltub aga oluliselt kakskeelsuse tasakaalustatusest: kui mõlemad keeled arenevad võrdselt, on järjestuse kattuvus kõige suurem, samas kui tasakaalustamata kakskeelsuse puhul täheldatakse seda peamiselt domineerivas keeles.

Ellen Bialystoki (2012) hinnangul toob kahe keele paralleelne areng lapsele kaasa suurema kognitiivse koormuse kui ühekeelne areng, kuna see nõuab pidevat kahe keelesüsteemi haldamist. See aktiveerib küll täidesaatvaid funktsioone, kuid võib varases eas suurendada vaimset koormust (Bialystok, 2012).

Kakskeelse keele arengu iseloomu lapse esimese viie eluaasta jooksul käsitleb ka Marilyn

Vihman, kelle sõnul liigub keele areng lihtsatest vormidest keerukamate struktuurideni. Keeleüksuste omandamise järjekorda mõjutavad aga nii suhtlussituatsioonid kui ka lapse individuaalsed omadused, mistõttu on keele areng igal juhul ainulaadne protsess (Vihman, 2002).

3.5.1 Laste kakskeelse keele arengu tunnused

Laps, kes on sündinud kakskeelsesse keskkonda, hakkab aasta lõpuks mõistma mõlema keele sõnu ja lauseid. Kuue kuu pärast ilmuvad esimesed kõneelemendid – koogamine (ingl. k. *babbling*). Kakskeelne laps omandab mõlema keele fonoloogilised mudelid üsna aeglaselt. See väljendub sõnade kordamises – näiteks võib laps kopeerida helisid ebatäpselt või jätta mõned helid üldse välja. Seetõttu on tal lihtsam mõista lähedasi kui võõraid inimesi. Kõne muutub arusaadavamaks umbes 3,5-aastaselt. Kui laps hakkab rääkima, kasutab ta sageli niinimetatud holofraase, st üksikuid sõnu, mis asendavad terve fraasi. Näiteks, öeldes „õun“, võib laps mõelda „Ma tahan süüa õuna“. Seega kasutab ta teadlikult holofraase, püüdes saavutada kindlat

eesmärki. Need on kommunikatsioonitehnikad. Esimesed sõnad ilmuvad umbes 18 kuu vanuselt (*De Houwer 2009, 29-31; 37*).

Sõnade kombineerimise võime arendamiseks peaks lapse sõnavara sisaldama umbes 50 sõna. Esimesed kombineerimiskatsed toimuvad nii, et laps hääldab kahe sõna kombinatsiooni peaaegu täielikult, ilma pausideta. Vanuses 1,5–2 aastat kasvab sõnavara kiiresti ning kahesõnalised kombinatsioonid muutuvad üha tavapärasemaks. See on lapse edasise keelelise arengu oluline alus. Kui lapsed hakkavad moodustama lauseid, on neis enamasti juba keelele omane sõnajärg. Umbes 2,5-aastaselt hakkavad lapsed moodustama 3–4-sõnalisi lauseid, mis on grammatiliselt õiged vastavalt konkreetse keele reeglitele. Nelja-aastaselt suudab laps ehitada keerulisemaid lauseid ning viieaastaselt rääkida sidusat juttu (*Ibid., 32; 35; 37*).

Kakskeelse lapse varajases arengustaadiumis on keeruline märgata erinevusi kahe keele omandamises, kuna tema kõne koosneb peamiselt holofraasidest. Seda on raske jälgida ka kahesõnaliste väljendite perioodil, sest sel ajal on veel vara rääkida morfoloogiliste kategooriate omandamisest mõlemas keeles. 1,5-aastaselt hakkavad lapse keelekasutuses ilmnema jooned, mis viitavad kahe keele eraldi kasutamisele. Keelte eristamine tähendab mitte ainult seda, et laps kasutab erinevaid keeli erinevates olukordades, vaid ka seda, et ta on teadlik oma kakskeelsusest. Need aspektid on omavahel seotud, kuid nende arengukiirus võib lastel erineda (Vihman 1985).

Diferentseerimisprotsessi kohta on mitu hüpoteesi. Esimene on ühtse süsteemi hüpotees (*Unitary Language System Model*) viitab sellele, et kakskeelse arengu alguses õpib laps mõlemat keelt ühe süsteemina. Seda seisukohta toetab asjaolu, et väikelaste kõnes esineb sageli keelte segamist. Selle hüpoteesi kohaselt saab kakskeelsusest rääkida alles siis, kui laps on suutnud keeled täielikult eristada (*Ibid., 133*). Meisel mainib samuti seda mudelit, kuid lisab, et väide, nagu kasutaksid kakskeelsed lapsed alguses ühtset keelesüsteemi, on vastuoluline (Meisel, 1990).

Teine hüpotees on kahe süsteemi mudel (*Two-Systemed Model*) viitab sellele, et mõlemad keelesüsteemid arenevad algusest peale eraldi. Selle teooria radikaalsemad pooldajad usuvad, et kaks keelt arenevad iseseisvalt kõigil keeletasanditel. Mõõdukama versiooni järgi toimub eraldi areng ainult grammatika tasandil. Meisel lisab, et andmed näitavad, et isegi imikueas kasutavad kakskeelsed lapsed erinevaid keelesüsteeme (Meisel, 1990).

Kakskeelse keele arengu puhul on tavaline nii juhuslik üleminek ühelt keelelt teisele kui ka kahe keele elementide segamine, eriti varases eas. Koodivaheldus (*code-switching*) tähendab olukorda, kus keelevahetus toimub lausete või lauseosade vahel ning on sageli seotud suhtlusolukorra, vestluspartneri või teemamuutusega. Keelte segamine (*code-mixing*) viitab kahe keele elementide põimimisele ühe lause piires, sageli spontaanselt ja süsteemitult (De Houwer, 2009; Zabrodskaja, 2018).

Kakskeelsed lapsed saavad üsna varakult aru, millises olukorras tuleb kasutada millist keelt. Koodivaheldust ja keele segamist võivad mõjutada nii välised tegurid – näiteks vestluspartneri vahetus või suhtlusolukorra muutus – kui ka sisemised tegurid, nagu sõnavara puudumine või emotsioonide väljendamine

Kakskeelsed lapsed võivad oma kõnes kogemata või tahtlikult segada keeli, mida võib nimetada keelekontaktiks või interferentsiks. Mõned uurijad rõhutavad, et keelte segamine võib olla ka teadlik strateegia, mitte ainult teadmatuses tingitud viga. Interferents ehk ühe keele mõju teisele võib olla kahesugune: negatiivne või positiivne. Negatiivne interferents väljendub näiteks grammatilistes või hääldusvigades, kui lapse emakeele struktuurid kantakse üle teise keele kasutusse, põhjustades vigu. Näiteks võib vene keelt emakeelena kõnelev laps öelda eesti keeles " *tema ei oskab eesti keelt* ",- see viga tuleneb vene keele sõnajärje ja verbivormi mõjust (vene keeles: *Он не может говорить по-эстонски* – kus negatsioon ja tegusõna ei vaja sama vastavust, mis eesti keeles). Positiivne interferents esineb siis, kui ühe keele teadmised toetavad teise keele omandamist – näiteks sõnavara või grammatika sarnasuste kaudu, mis aitavad lapsel kiiremini õppida uusi struktuure.

Interferents võib esineda erinevatel keeletasanditel (fonoloogia, grammatika, sõnavara) ja on kõige iseloomulikum varases eas. Samas sõltub selle ulatus ka keeltevahelisest sarnasusest ning keelekeskkonna järjestikusest mõjust (De Houwer, 2009; Zabrodskaja, 2018).

Poplack kirjeldab keele segamist kolme tüübina: *tag-switching* – kakskeelne kasutab laenuväljendeid teisest keelest, nt tsitaate või fraase; *inter-sentential switching* – keelevahetus toimub lausepiiril; *intra-sentential switching* – keelevahetus toimub ka lause sees, segades erinevaid sõnu kahest keelest. Kõik kolm tüüpi võivad esineda ühe inimese kõnes ja isegi ühe vestluse jooksul (Poplack, 1980 viidanud Romaine 1995, 122–123; Najdic 2004, 109).

Meng (2004, 197–198), kes uuris vene-saksa kakskeelsust, kinnitab, et tema andmed langevad kokku Poplacki klassifikatsiooniga, kuid lisab veel kaks tasandit. Esimene – keele vahetamine vestlusetappide vahel, nt kui rääkija kasutab kodust keelt perekonnast rääkides, kuid vahetab tööteemadel vesteldes ametliku keele vastu. Teine – keelte segamine morfeemi tasandil, kus laps võib kasutada ühe keele grammatilisi tunnuseid teise keele sõnadega (nt *koeratška* – koer eesti keeles + *-atška* vene keeles).

Brice (1999) loetleb erinevaid keelesegamise viise. Ta toob välja, et kakskeelse lapse kõne arengus võib esineda perioode, mil ta kordab sama sõna mõlemas keeles järjest (nt „Ma tahan *морозженое*“ või „*Я хочу* jäätis“). Selline keelte segamine, tuntud kui *code-mixing*, on loomulik osa kakskeelsete laste keelelisest arengust ning ei viita keelepuudele. Uuringud on näidanud, et lapsed kasutavad rohkem sõnu oma domineerivast keelest, eriti kui nad räägivad vähem domineerivas keeles.

Lisaks võivad kakskeelsed lapsed väljendada teatud teemasid paremini ühes keeles kui teises ning mõnikord keelduda mõne keele kasutamisest, väites, et nad ei mõista seda. See võib olla seotud lapse keeleoskuse taseme, keelekeskkonna või emotsionaalse seotusega konkreetse keelega.

3.5.2 Laste kakskeelse keele arengu toetamine

Laste keelelise arengu toetamine on oluline nii ühe- kui ka kahekeelsete laste puhul, kuna keele omandamise põhiprintsiibid on sarnased. Kakskeelse keele arengu toetamisel on aga mõned spetsiifilised aspektid, mida tuleb arvestada.

Teadlased on täheldanud, et normaalse arenguga laps omandab keele loomulikult ja ilma nähtava pingutuseta. Seda keele omandamise lihtsamat etappi nimetatakse kriitiliseks perioodiks, mille vältel omandatakse keel kõige tõhusamalt. Uuringud viitavad, et esimese keele omandamise kriitiline periood kestab sünnist kuni umbes 12. elukuuni, eriti fonoloogiliste oskuste arendamisel (Friedmann & Rusou, 2015). Samas teised uuringud näitavad, et keele grammatika õppimise võime püsib kõrge isegi kuni 17.–18. eluaastani, kuid emakeelelaadse taseme saavutamine on tõenäolisem, kui keeleõpe algab enne 10. eluaastat (Hartshorne, Tenenbaum, & Pinker, 2018).

Lisaks kriitilisele perioodile on olemas ka tundlikud perioodid, mil laps on keele arenguks eriti vastuvõtlik. Teadlaste hinnangul toimub intensiivne keeleline areng kahes vanusevahemikus:

1,5–3 aastat ja 2–4 aastat. Esimeses etapis kasvab lapse sõnavara kiiresti, teises omandab ta sõnade morfoloogilised vormid ja lauseehituse (National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, 2024).

Lapse keele areng algab juba enne rääkimist. Uuringud näitavad, et juba 6–7 kuu vanune laps suudab tajuda ja töödelda konkreetse keele häälikulisi ja intonatsioonilisi omadusi (Friedmann & Rusou, 2015). Vanematel on selles protsessis oluline roll, kuna nad kohandavad oma suhtlemisstiili, kasutades liialdatud näoilmeid, aeglasemat kõnet ja lühemaid lauseid, et toetada lapse keele arengut. Vanemate suhtlusstiil mõjutab lapse keele arengut otseselt. Intoneeritud küsimused, mida kasutatakse lapse tähelepanu käitmiseks, aitavad tal paremini mõista kõnet. Samuti toetab lapse tegevuste kommenteerimine sõnavara arengut. Oluline on, et vanemad räägiksid lapsega aktiivselt juba varakult. Lapsele suunatud kõne peaks sisaldama pause, mis annavad lapsele võimaluse reageerida ja harjutada helide moodustamist. Kõne peaks seostuma lapse huvide ja nähtava maailmaga. Lapse motoorne areng on tihedalt seotud tema keelelise arenguga. Uuringud näitavad, et kui ühe aasta vanune laps teeb vähe häälikulisi katseid ega reageeri talle suunatud kõnele, võib see viidata tulevastele keeleprobleemidele (NIDCD, 2024).

Samuti on oluline jälgida lapse huve ning nendega suhestuda. Kui vanemad keskenduvad ainult enda huvidele, võib laps loobuda suhtlemisest. Lapse huvidest lähtuv kõne toetab nii keelelist kui ka kognitiivset arengut. Kui laps hakkab rääkima, on tähtis vastata tema küsimustele. See aitab laiendada lapse maailmapilti ja arendada eneseväljendusoskust (NIDCD, 2024).

Raamatute lugemine on üks tõhusamaid viise keele arengu toetamiseks. Muinasjuttude kuulamine ja lugemine toetavad keele struktuuri mõistmist ning arendavad sõnavara ja lausestust (NIDCD, 2024). Lisaks lugemisele on kasulikud ka ühistegevused, näiteks laulud, mängud, luuletuste kordamine ja igapäevane vestlus. Need tegevused loovad keelekeskkonna, mis toetab keelelist arengut (NIDCD, 2024).

Kakskeelse lapse arengu puhul on oluline jälgida, et üks keel ei hakkaks domineerima teise arvelt. Kui üht keelt kasutatakse oluliselt vähem, võib see keel hakata hääbuma – see tähendab, et laps lõpetab selle aktiivse kasutamise (Delcenserie & Genesee, 2016).

Vanemad saavad toetada mõlema keele püsimist, kui nad pakuvad lapsele loomulikke suhtlusolukordi mõlemas keeles – näiteks lugedes, mängides ja vestledes. See on eriti tähtis, kui lapsel puuduvad eakaaslased, kellega mõlemas keeles suhelda (Smith-Christmas, 2021).

Vanemate järjepidev keelekasutus ja selged keelepiirid aitavad lapsel paremini eristada keeli ning toetavad mõlema keele arengut (Barron-Hauwaert, 2011).

Samuti on oluline, et vähemalt üks inimene lapse ümber räägiks üht keelt selgelt ja järjepidevalt. See toetab keele korrektset omandamist ning aitab kaasa lapse keelilisele enesekindlusele (Grosjean, 2010).

Kakskeelse lapse keele areng sõltub mitmest tegurist: keskkond, vanemate suhtlemisviis, suhtlusvõimalused ning lapse huvide toetamine. Lugemine, mängud, igapäevased vestlused ja emotsionaalne kontakt aitavad kaasa tugevale keeleoskusele.

4 METOODIKA JA UURIMISMATERJAL

4.1 Uuringu üldpõhimõtted

Käesolev uuring on kvalitatiivne. Sageli on kvalitatiivne lähenemisviis vastandatud kvantitatiivsele lähenemisviisile. Siiski on rõhutatud, et selline vastandus ei vasta tegelikkusele, sest kvalitatiivse ja kvantitatiivse analüüsi elemente saab kasutada ühes ja samas uuringus ning ühe ja sama materjali analüüsis (Õunapuu, 2014).

Uuringus kasutame ainult neid meetodeid, mis on tüüpilised kvalitatiivsele uurimusele. Kvalitatiivse lähenemisviisi korral võib uurimiskava kujuneda välja uurimisprotsessi käigus. Seega keskendub teadlane terviklikule kontseptsioonile, mitte uuringu üksikutele osadele. See võimaldab tal näha ka protsessi, mida eelnevalt ei olnud planeeritud (Laherand, 2008, lk 82; SAMM, 2014).

Kvalitatiivse uuringu puhul ei ole statistilised argumendid materjali analüüsimisel esmatähtsad. Materjal piirdub sageli vaid mõne juhtumiga. Materjali valikul on oluline selle kvaliteet, mitte kogus; teadlase ülesanne on kirjeldada materjali võimalikult üksikasjalikult ja põhjalikult. Nähtuste detailne kirjeldus on üks kvalitatiivse teadustöö põhimõtetest, sest detailid võimaldavad mõista uuritavate protsesside üldist konteksti (Laherand, 2008, lk 82).

Meie uuringu meetodika hõlmab poolstruktureeritud intervjuud materjali kogumise meetodina ning teooriale orienteeritud lähenemisviisi sisuanalüüsile kui materjali tõlgendamise meetodit. Selles peatükis käsitlen neid kvalitatiivseid uurimismeetodeid täpsemalt ning kirjeldame ka oma uuringu informante.

4.2 Poolstruktureeritud intervjuu

Intervjuu on üks levinumaid meetodeid materjali kogumiseks kvalitatiivsetes teadusuuringutes. Siiski on intervjuusid eri tüüpi. Üks tunnus, mille järgi saab intervjuusid klassifitseerida, on nende struktureerituse aste. Selle alusel jagunevad intervjuud kahte suurde rühma. Esimesse kuuluvad struktureeritud intervjuud, mis põhinevad eelnevalt koostatud küsimustiku rangelt järgimisel. Teise rühma kuuluvad kõik ülejäänud intervjuud, näiteks poolstruktureeritud ja struktureerimata intervjuu. Teise rühma võib omakorda jagada poolstruktureeritud ja täiesti struktureerimata intervjuudeks (Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2008).

Poolstruktureeritud intervjuu on vahevorm vaba intervjuu ja küsitluse vahel. Selle meetodi määratlused varieeruvad. Poolstruktureeritud intervjuule on tüüpiline osaline formaliseeritus. See tähendab, et vestlusel on struktuur – olemas on teemade ja küsimuste nimekiri, kuid see struktuur on paindlik, st küsimuste järjekord ja sõnastus võivad eri intervjuudes varieeruda (Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2008).

Tuleb märkida, et küsitletavate vastused on avatud ning informandid ei valmista vastuseid ette. Kui võrrelda poolstruktureeritud intervjuud vaba intervjuuga, selgub, et vaba intervjuu on veelgi vähem struktureeritud – küsimused sõnastatakse vestluse käigus. Teemaatilised intervjuud liigituvad poolstruktureeritud intervjuude hulka. Nende puhul on aruteluteemad selgelt sõnastatud ja neid korratakse kõigis intervjuudes. Samas ei pea teadlane intervjuu läbiviimisel järgima täpset küsimuste vormi ega kindlat järjestust (Pilt, 2010).

4.3 Poolstruktureeritud intervjuu rakendamine

Käesolevas uuringus kasutati materjali kogumiseks poolstruktureeritud intervjuud. Minu hinnangul sobib see uurimismeetod kõige paremini uurimisprobleemi lahendamiseks. Esiteks põhineb intervjuu pigem teemadel kui üksikasjalikel küsimustel, mis muudab arvamuste väljendamise hõlpsamaks (Hirsjärvi & Hurme, 2008, lk 48). Teiseks on teadlasel võimalus esitada spontaanselt täpsustavaid küsimusi. Kolmandaks, kuna vestlus ei ole täielikult struktureeritud, sarnaneb materjali kogumine loomuliku vestlusega (Patton, 2002, lk 343, 349).

Oluline on märkida, et poolstruktureeritud intervjuu läbiviimisel tuleb tagada, et vestluse kulg jääb loomulikuks. Seega ei tohiks teadlast huvitavad küsimused häirida vestluse üldist dünaamikat. Siiski võib küsimuste paindlik vorm ja vaba järjestus põhjustada vastustes väikseid lahknevusi, mis omakorda raskendab nende omavahelist võrdlemist (Patton, 2002, lk 349). Sel põhjusel püüdsime intervjuud korraldades tagada, et küsimused oleksid sõnastatud ühtemoodi, kuigi nende järjestus võis eri intervjuudes varieeruda. Teemaatilise intervjuukava koostamisel tuleb määratleda teemad, mis on teadusuuringu eesmärkide saavutamiseks vältimatud (Hirsjärvi & Hurme, 2008, lk 66–67).

Selles uuringus põhinevad intervjuu teemad kolmel peamisel uurimiseesmärgil. Intervjuu teemasid ja küsimusi saab vaadata lisades. Kõik intervjuud salvestati helisalvestisena. Vestluse alguses esitati küsimusi perekonna taustaandmete kohta. Need andmed olid uuringu jaoks vajalikud ja puudutasid laste vanust, vanemate arusaamu laste keelelistest võimetest ning

vanemate, lähedaste ja sugulaste emakeeli. Vanemate hinnanguid oma laste keeleoskusele käsitlen taustaandmetena, kuna otsene keeleline testimine eesti ja vene keeles ei olnud antud uuringus võimalik. Seega tuginesime vanemate hinnangutele.

Taustaandmetesse kuulusid ka järgmised küsimused: kas laps käib lasteaias ning milline on lasteaiaroll lapse kakskeelsuse arengus vanemate arvates. Kuigi uuringu eesmärk ei olnud lasteaiaroll laste keelelisele arengule põhjalikult analüüsida. Usun, et see tegur on piisavalt oluline, et seda intervjuudest mitte täielikult välja jätta.

4.4 Informandid

Uuringus intervjuueerisime nelja Eestis elavat eesti-vene kakskeelset perekonda. Kõik pered elavad Harjumaal – peamiselt Tallinnas ja selle ümbruses. Tegemist on piirkondadega, kus igapäevases elus domineerib eesti keel, kuid vene keele kasutus on samuti märgatav, näiteks peresuhtluses, meedias ja sotsiaalsetes võrgustikes. Seega võib öelda, et perede keelekeskkond on formaalsetes institutsioonides valdavalt eestikeelne, kuid mitmekeelne eraelus.

Uuringus osalesid vanemad neljast perekonnast, kus kõik lapsed on sündinud Eestis ja kasvavad eesti-vene keelekeskkonnas. Informandid on mulle tuttavad perekonnad. Intervjuud ise toimusid informantide kodudes ja kestsid kokku umbes tund aega. Kaks intervjuud viidi läbi individuaalselt (üks vanem), kahes osalesid mõlemad vanemad. Esialgse plaani kohaselt oleksid kõik intervjuud toimunud kahe lapsevanemaga korraga, kuid praktikas ei olnud alati võimalik leida kõigile sobivat aega.

Pere 1 elab Tallinnas. Intervjuus osales ema, kelle emakeel on vene keel; isa emakeel on eesti keel. Ema töötab klienditeenindajana ning omab kutseharidust, isa töötab autojuhina. Perekonnas kasvab 6-aastane poeg, kelle keeleline areng oli uuringu fookuses. Peres on ka teine poeg, sündinud 2009. aastal. Laps käib eesti keele põhise õpikeskkonnaga lasteaias. Ema sõnul räägib poiss eesti keelt paremini kui vene keelt, kuna vene keele kasutus jääb peamiselt koduseks.

Pere 2 elab Tallinna lähiümbruses. Intervjuus osalesid mõlemad vanemad. Ema emakeel on eesti keel ning tal on rakenduskõrgharidus; ta töötab õpetajana. Isa emakeel on vene keel ning ta töötab ehitusvaldkonnas, omades kutseharidust. Peres kasvab 5-aastane tütar, kelle keelelise arengu üle arutleti intervjuu käigus. Samas peres on ka mõnekuune imik. Vanemate sõnul on lapse vene ja eesti keel praeguseks üsna võrdselt arenenud, kuigi alguses oli vene keel nõrgem.

Laps käib alates kaheaastasest lasteaias, kus igapäevane suhtlus toimub valdavalt eesti keeles. Kontakt vene keelega on olnud pigem episoodiline (lühiajaliselt vene keelt kõneleva lapse kaudu).

Pere 3 elab Harjumaa väikelinnas. Intervjuus osales ema, kelle emakeel on vene keel ja kellel on keskharidus; hetkel on ta kodune. Isa emakeel on eesti keel, ta töötab IT-valdkonnas ning omab kõrgharidust. Vanemad on lahutatud. Peres kasvab 8-aastane poeg ning täiskasvanud õde. Pärast vanemate lahkuminekut elab laps emaga, kuid suhtleb igapäevaselt ka isaga. Poisi keeleline areng on eesti keele keskne – ta peab seda oma tugevamaks keeleks, kuigi räägib ka vene keelt. Lasteaias ja koolis puudub vene keele toetav keskkond.

Pere 4 elab samuti Tallinnas. Intervjuus osalesid mõlemad vanemad. Ema emakeel on vene keel ning tal on kõrgharidus; ta töötab raamatukogus. Isa emakeel on eesti keel, ta töötab elektrikuna ja omab kutseharidust. Peres kasvab 6-aastane tütar, kelle keeleline areng on fookuses. Lisaks on peres 11-aastane vend ja 13-aastane õde. Laps on alates 2. eluaastast käinud lasteaias, kus keelekeskkond on valdavalt eestikeelne. Suhtlus vene keeles toimub peamiselt teiste vene lastega ning vene keele huviringis, mida juhendab vene keelt kõnelev õpetaja. Vanemate sõnul kasutab tüdruk mõlemat keelt, kuid eelistab eesti keelt.

Kõigi perede näitel ilmneb, et keelekasutus ning keeleoskuse areng sõltuvad tihedalt lasteaia keelekeskkonnast, vanemate keelekombinatsioonist, kodustest suhtlusmuutritest ning ka keelelistest võimalustest väljaspool kodu. Seetõttu käsitleme järgmises peatükis perede keelekasutust süstemaatilisemalt ning lisame visuaalse skeemi, mis aitab nende keeleolukorda paremini mõista.

SKEEM: Informantide ülevaade

Pere nr	Elukoht	Vanemat e keeled	Haridus / amet	Laps(ed)	Keelekeskkond kodus / lasteaias
1	Tallinn	E: vene / I: eesti	E: kutse / Klienditöö I: kesk / autojuht	6-a poiss , vend (2009)	Kodus mõlemad; lasteaed ainult eesti

2	Tallinna äärelinn	E: eesti / I: vene	E: rak. kõrgharidus / õpetaja I: kutse / ehitus	5-a tüdruk, imikõde	Kodus mõlemad; lasteaed eesti, vähene vene
3	Harjumaa	E: vene / I: eesti (lahus)	E: kesk / kodune I: kõrgharidus / IT	8-a poiss , täiskasv. õde	Kodus mõlemad, kool/lasteaed eesti
4	Tallinn	E: vene / I: eesti	E: kõrgharidus / raamatukogu I: kutse / elektrik	6-a tüdruk, vend ja õde	Kodus mõlemad; lasteaed eesti + vene huviring

4.5 Sisuanalüüsi üldised põhimõtted

Kvalitatiivse uurimistöö puhul ei ole olemas üht kindlat, üldtunnustatud lähenemisviisi intervjuude analüüsimiseks ja materjali tõlgendamiseks. Valitud analüütiline vaatenurk sõltub suuresti uurija eesmärgist ja uurimisprobleemist ning mõjutab seda, kuidas uurija materjalile läheneb (Laherand, 2008, lk 87; Virkus, 2007).

Uurija tõlgendus võib tugineda kas intervjuule kui tervikule, kus konkreetset nähtust käsitletakse kogu intervjuu konteksti raames, või üksikute elementide tõlgendamisele juba olemasoleva teooria alusel. Praktikas on need kaks lähenemist sageli omavahel põimunud (Virkus, 2007).

Intervjuumaterjali tõlgendamisel kasutatakse sagedasti sisuanalüüsi. Tegemist on paindliku meetodiga, mida rakendatakse nii transkribeeritud intervjuude, kirjalike dokumentide kui ka päevikute analüüsis. Uurija eesmärk on leida tekstist teemad, mille kaudu mõista uuritavat nähtust terviklikumalt ning avastada tähenduslikke mustreid (Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas, 2014).

Uurimisteemad, millele analüüs keskendub, peavad olema selgelt piiritletud ja lähtuma uurimistöö eesmärkidest ning uurimisküsimustest (Laherand, 2008, lk 91). Sisuanalüüsi saab läbi viia mitmel moel – mõnel juhul võib see sisaldada ka kvantitatiivseid elemente, näiteks

märksõnade esinemissageduse loendamist, kuid klassikalises kvalitatiivses lähenemises keskendutakse pigem tähenduste ja konteksti mõistmisele (Virkus, 2007; SAMM, 2014).

Käesolevas uuringus ei keskenduta sõnade sageduse loendamisele, vaid tuuakse esile kolm peamist temaatilist telge, mille alusel intervjuusid analüüsiti. Intervjuude transkriptsioon hõlmas kuulatud salvestuste kirjalikku vormistamist. Transkribeerimise detailsus sõltus uurimisülesandest – lisaks kõnesõnadele märkisime vajadusel ära ka tähenduslikud paralingvistilised elemendid, nagu naer või emotsionaalne toon. Intonatsiooni ja pauside märkimist ei kasutatud, kuna need ei olnud uurimisküsimuste kontekstis olulised (SAMM, 2014).

Pärast intervjuude transkribeerimist ja esmast läbivaatust liigitasime vastused temaatiliselt. Analüüsifaasis peavad intervjuudes tõusetunud teemad vastama uurimistöö teoreetilistele telgedele. Uuriija ülesanne on otsida vastustest tähenduslikke seoseid, mis aitavad valitud teemasid süvitsi mõista (Laherand, 2008, lk 92; Virkus, 2007).

4.6 Sisuanalüüsi rakendamine

Uurimistöös rakendati teooriapõhist sisuanalüüsi. Selle kõrval on sisuanalüüsil veel kaks teist meetodit, mida käsitletakse edaspidi, võrreldes neid teooriapõhise meetodiga. Teooriapõhise meetodi korral saab teooriat kasutada analüüsi erinevates etappides. Näiteks analüüsiüksuste valikul võib toetuda juba olemasolevale teabele. Võib öelda, et selles meetodis on teooria mõju märgatav, kuid teooria ei domineeri analüüsi üle vaid pigem toetab seda. See ongi peamine erinevus teooriapõhise ja teooriast lähtuva meetodi vahel. Kasutades analüüsis teooriast lähtuvat meetodit, püüab uurija leida oma materjalis tõendeid mingi teooria kinnituseks. Seega mängib teooria selles analüüsilähenemises üliolulist rolli (Laherand, 2012). Teooriapõhise meetodi peamine idee on aga selles, et analüüs lähtub materjalist endast, samal ajal kui teooria roll on teisejärguline. Analüüsi lõppfaasis, mille eesmärk on üldiste mustrite tuvastamine, kasvab teooria roll, kuna saadud andmed seotakse teooriaga. Uusi termineid ei looda, vaid need laenatakse teooriast. Kolmandas olemasolevas sisuanalüüsi lähenemises lähtub materjali analüüs täielikult materjalist endast ja see tähendab, et olemasoleval teabel uuritava nähtuse kohta ei ole mingit seost analüüsiüksuste valiku ega analüüsi tulemusega tervikuna. Uuriija sulgeb silmad varem kogutud teadusandmete ees. Teooriat kasutatakse ainult metodoloogilise teooriana. Kokkuvõttes on teooria mõju materjali analüüsile teooriapõhises lähenemises keskmine võrreldes kahe ülejäänud lähenemisega.

Minu hinnangul sobib valitud sisuanalüüsi meetod antud uurimistööks kõige paremini, kuna minu uurimistöö eesmärk on uuritavat nähtust põhjalikult kirjeldada ning võrrelda olemasoleva teadusliku teabega. Materjali analüüs ilma teooriata oleks olnud praktiliselt võimatu, kuna sellisel juhul oleks väga raske olnud määratleda näiteks õpingute käigus omandatud teadmiste mõju tõlgendusele käsitletavatest nähtustest. Pärast kõigi intervjuude läbiviimist alustasin materjaliga tutvumist, kuulates ja transkribeerides salvestusi. Transkribeerisin materjali kahes keeles, kuna intervjuudes esines nii vene- kui ka eestikeelseid osi. Kuna temaatiline analüüs jagab materjali osadeks, peab uurija tutvuma kõigi intervjuudega tervikuna mitu korda (Laherand, 2012). Materjaliga põhjalik tutvumine annab võimaluse hinnata kogutud andmete usaldusväärsust (Patton 2002, 440).

Analüüsi alguses lugesin kogu materjali hoolikalt mitu korda läbi ning seejärel alustasin tekstide jaotamist teemade kaupa. Analüüsis kasutatud teemad olid intervjuude teemad: 1. kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas; 2. vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keelekasvatusest; 3. lapse keelise arengu toetamise vahendid perekonnas. Teine teema põhineb minu huvil välja selgitada, millised kakskeelsusega seotud lapse arengu aspektid vanemaid kõige rohkem puudutavad. Teooriapõhine sisuanalüüsi lähenemine võimaldab uurijal töö algfaasis keskenduda ainult kogutud materjalile ning alles lõppfaasis siduda saadud andmed olemasolevate teooriatega (Laherand, 2012).

5 TULEMUSED

Pärast kogu materjali läbivaatamist valisin välja teabe, mis minu hinnangul esindab analüüsiteemasid: 1. kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas; 2. vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keelekasvatusest; 3. lapse keelelise arengu toetamise vahendid perekonnas (vt peatükid 5.1, 5.2 ja 5.3). Valitud materjali jaotasin kolme tabelisse vastavalt teemadele, kasutades lühendatud väljendeid. Sarnase sisu alusel koondasin materjali ja jagasin iga teema omakorda detailsemateks üksusteks ehk alateemadeks. Järgmisena esitan tabelid ning käsitlen põhjalikult oma analüüsiteemasid.

Intervjuude tsitaatides tähistab „E1“ esimese intervjuu ema sõnu. Edasi „E2“, „E3“ ja „E4“ vastavalt teise, kolmanda ja neljanda intervjuu emadele. Tähistus „I1“ viitab kakskeelse tüdruku isale teisest intervjuust ning „I4“ kakskeelse tüdruku isale neljandast intervjuust. „U“ tähistab uurijat ennast. „E2“ ja „I2“ ja samuti „E4“ ja „I4“ moodustavad paarid.

5.1 Kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas

Jagasin teema „Kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas“ kolmeks alateemaks (tabel 1): 1. keelekasutuse taktikad, 2. perekondlikud kokkulepped, 3. teised isikud, kes toetavad kakskeelsust.

TABEL 1 Kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas

Alateemad	Pere 1	Pere 2	Pere 3	Pere 4
Keelekasutuse taktikad	- mõlemad vanemad kasutavad oma emakeelt suhtlemiseks lapsega	- mõlemad vanemad kasutavad oma emakeelt suhtlemiseks lapsega	- mõlemad vanemad kasutavad oma emakeelt suhtlemiseks lapsega	- mõlema d vanemad kasutavad oma emakeelt suhtlemiseks lapsega - vanemate ühine keel: eesti keel

	<ul style="list-style-type: none"> - vanemate ühine keel: eesti keel - kogu pere koos: peamiselt eesti keeles 	<ul style="list-style-type: none"> - vanemate ühine keel: segakeel - kogu pere koos: peamiselt eesti keeles 	<ul style="list-style-type: none"> - vanemate ühine keel: eesti keel - kogu pere koos: peamiselt vene keeles 	<ul style="list-style-type: none"> - kogu pere koos: peamiselt vene keeles
Perekondlikud kokkulepped	<ul style="list-style-type: none"> - laps räägib vennaga vene keeles - koolieelselt õppis ainult kirillitsat 	<ul style="list-style-type: none"> - läbirääkimised, millises keeles laps hakkab õega suhtlema 	<ul style="list-style-type: none"> - laps suhtleb õega kahel keelel 	<ul style="list-style-type: none"> - ema palve, et lapsed pöörduksid tema poole ainult vene keeles
Teised isikud, kes toetavad kakskeelsust	<ul style="list-style-type: none"> - vend - teised sugulased, mitte regulaarsed kohtumised 	<ul style="list-style-type: none"> - õde, vanaema - teised sugulased - perekonna tuttavad, mitte regulaarsed kohtumised 	<ul style="list-style-type: none"> - õde, vanaema - teised sugulased, mitte regulaarsed kohtumised - perekonna tuttavad 	<ul style="list-style-type: none"> - õde ja vend - teised sugulased, mitte regulaarsed kohtumised

Alateemas „Keelekasutuse taktikad“ kirjeldatakse, kuidas keeli kasutatakse erinevates olukordades kodus. Selles jaotises annan teavet ka vanemate ühise keele kohta, vanemate emakeele kohta on teavet antud varem (vt peatükk 4.3). Alateema „Perekondlikud kokkulepped“ tähendab pereliikmete vastuvõetud otsuseid, mis puudutavad keelte kasutamist. Need otsused tehti kas vanemate või kõigi pereliikmete poolt koos. Kolmas alateema „Teised isikud, kes toetavad kakskeelsust“ sisaldab nimekirja lähedastest isikutest, kellega lapsed

kohtuvad üsna tihti. Tabelis käsitletakse iga peret eraldi, püüan näidata perede sarnasusi ja erinevusi. Kogu tabeli teave on põhjalikult selgitatud järgmistes alapeatükkides.

5.1.1 Keelekasutuse taktikad

Kõigis neljas peres otsustasid vanemad hakata kasutama oma emakeelt lastega suhtlemiseks alates sünnist. Järgmine katkend on osa teisest intervjuust, kus osalesid mõlemad vanemad. Kuna kõik intervjuud viidi läbi kahes keeles, on eestikeelne tõlge sulgudes.

U: Значит, если я правильно поняла, общаетесь на русском с ребёнком? (Nii et kui ma õigesti aru saan, siis te suhtlete lapsega vene keeles?)

I2: Да. (Jah)

U: Ja sina siis eesti keeles. Nagu puhtalt, kas sa üritad ainult ühte keelt kasutada?

M2: Jah.

P2: Да. (Jah)

U: Süstemaatiliselt!?

P2: Да. С самого начала. (Jah. Algusest peale.)

Nagu varem mainitud (vt ptk 3.3), kasutab Baker (Baker, 2001) terminit simultaanne kakskeelsus, silmas pidades olukorda, kus laps omandab keeled eraldi. Sellisel juhul räägib iga lapsevanem lapsega alati oma emakeeles. See määratlus sobib uuritud perede iseloomustamiseks. Kui vaadelda seda nähtust vanemate vaatenurgast (vt ptk 3.4), võib kasutada terminit „üks inimene – üks keel“ (Romaine 1995, 184). Vanemate ühiskeele kasutamise taktikas esineb erinevusi perede vahel. Ühiskeele all mõtlen keelt, mida vanemad omavahel suhtlemisel kasutavad. Esimeses, kolmandas ja neljandas peres suhtlevad vanemad omavahel eesti keeles. Teises peres kasutab abielupaar enamasti eesti keelt, kuid mõnikord ka vene keelt. Selles peres selgus, et lapse ema mõistab vene keelt üsna hästi ning seetõttu pöördub tema abikaasa mõnikord tema poole vene keeles, ema vastab aga eesti keeles. Seega ilmnevad vanemate suhtluses kuuenda tüübi „segarahvuste keel“ (vt ptk 3.4) kakskeelse pere tunnused

Romaine'i terminoloogia järgi (Romaine 1995, 185–186). Paar märkis, et suhtlemine kahes keeles ei tekita probleeme. Intervjuude käigus pöörasime tähelepanu sellele, et vanemad suhtlevad omavahel väga vabalt kahes keeles. Baker'i ja teiste (vt ptk 3.4) sõnul on olukorras „üks inimene – üks keel“ vanemate omavaheline suhtluskeel ümbritsev keel, nagu ka uuritud peredes.

Minu arvates pööravad kõigi nelja pere vanemad, eriti venekeelsed vanemad, hoolikalt tähelepanu sellele, mis keeles nad räägivad, kui nende kõne on suunatud lapsele. Kui kogu pere on koos, näiteks lõunasöögi ajal, kasutatakse üldistes teemades pere ühist keelt, milleks on eesti keel kõikides peredes, välja arvatud kolmas pere. Tuleb märkida, et alati kui täiskasvanu pöördub otse lapse poole, räägib ta oma emakeeles. Järgmine näide on esimesest intervjuust (Pere 1).

E1: Вот, допустим, если мы все вместе сидим за обеденным столом, и если какая-то общая тема, ну, которая касается и мамы, и папы, и детей, то мы разговариваем на эстонском. А если я обращаюсь конкретно к ребёнку, ну, например: ешь хорошо, не балуйся, будешь хлеб? — ну, такие обычные вещи, то я говорю это по-русски. Это уже как-то само собой получилось, мы не договаривались. Просто так удобно, наверное.

E1: Näiteks, kui me kõik koos istume õhtusöögilaua taga ja on mingi ühine teema, mis puudutab nii ema, isa kui ka lapsi, siis me räägime eesti keeles. Aga kui ma pöördun konkreetsetlapse poole, näiteks: *ешь хорошо, не балуйся, будешь хлеб?* — noh, sellised igapäevased asjad, siis ma ütlen need vene keeles. See tuli kuidagi iseenesest, me ei leppinud selles kokku. Lihtsalt nii on mugav, ma arvan.

Kolmandas peres on pere ühiseks keeleks peamiselt vene keel, kuna eestikeelne lapsevanem elab eraldi. Lapse ema märkis, et kui mingit teemat arutatakse eesti keeles lapse juuresolekul, pöördub ta ikkagi poja poole vene keeles. Järgmine näide on kolmandast intervjuust (Pere 3).

U: [---] Одни эстонцы и вы с ребёнком — вы с ним общаетесь всё равно по-русски?

E3: Да, с ним всё равно общаюсь по-русски.

U: Всё время к ребёнку обращаетесь на русском?

E3: Да, на русском, в основном, да. Редко, конечно, чтобы я общалась с ним по-эстонски.

U: А если какая-то общая тема?

E3: Если только какая-то общая тема. Тогда — да, тогда — да ,которая для всех интересна. А если, например, я просто хочу спросить: хочешь ли ты там ещё сока?, — то я спрошу по-русски.

(U: [---] Kui ümberringi on ainult eestlased ja teie olete lapsega, siis räägite temaga ikkagi vene keeles?

E3: Jah, ma räägin temaga ikkagi vene keeles.

U: Räägite lapsega alati vene keeles?

E3: Jah, vene keeles, peamiselt jah. Harva, kui ma temaga eesti keeles räägin.

U: Aga kui on mingi ühine teema?

E3: Ainult siis, kui on mingi ühine teema. Siis jah, siis küll, mis on kõigile huvitav. Aga kui ma näiteks lihtsalt tahan küsida: хочешь ли ты там ещё сока?, siis ma küsin seda vene keeles.)

5.1.2 Pere kokkulepped

Ainult esimeses peres on olemas selged kokkulepped, näiteks selles, et vanem laps peab suhtlema noorema vennaga vene keeles. Samuti otsustasid vanemad, et kuni koolimine kuni õpib poeg kodus ainult kirillitsat. Esimese pere vanemad on selgelt arutanud kakskeelsuse teemat seoses laste sünniga. Intervjuus mainis lapse ema korduvalt keelte selget eristamist. Selge eristamine puudutab mitte ainult kõnet, vaid ka raamatuid. Isa loeb lapsele eesti keeles ja ema vene keeles. Intervjueeritava sõnul teab lapse isa, et vene keel puudutab konkreetset suhtlust lastega, mitte teda ennast. Seega võib öelda, et peres kehtib väga selge keelte eraldamise süsteem. Kõik pereliikmed järgivad neid reegleid.

Teistes peredes ei ole kokkulepped nii selged. Teises intervjuus mõtiskles ema selle üle, millise keele valib vanem tütar suhtluses oma vastsündinud õega. Valik jäi lapse enda otsustada, kuigi isa väljendas soovi, et tütar suhtleks õega vene keeles. Intervjuu jooksul pidasid tütar ja isa omamoodi arutelu. Lõpuks tunnistas isa, et eesti keele kasutamine, näiteks mängudes, on paratamatu.

U: А с сестричкой на каком языке будешь говорить?

Laps: По-русски.

U: Ты её будешь по-русски учить, да?

I2: Наверно, русский язык надо будет, по-русски надо будет говорить, и папа будет, наверно, так смотреть и напоминать иногда.

Laps: Аха.

I2: Вот, ну и по-эстонски будут, наверно, игры... этого не избежать.

(U: Aga mis keeles sa hakkad õega rääkima?)

Laps: Vene keeles.

U: Sa hakkad teda vene keeles õpetama, jah?

I2: Ilmselt tuleb vene keeles rääkida, tulebki vene keelt kasutada, ja isa ilmselt ka jälgib seda ning tuletab aeg-ajalt meelde.

Laps: Mhmh.

I2: No ja eesti keeles tulevad tõenäoliselt ka mängud... seda ei saa vältida).

Kolmandas peres suhtleb laps oma õega nii eesti kui ka vene keeles. Ema sõnul võistlevad lapsed vahel omavahel, kumb neist vene keelt paremini oskab. Intervjueeritav lisas ka, et pereliikmed kasutavad mõnikord keeli segamini, kuigi peamiseks suhtluskeeleks on vene keel. Neid kokkuleppeid võib pidada pere ühiseks arusaamaks ja kõik pereliikmed aktsepteerivad neid. Järgmisena kaks katkendit (näide 1 ja 2) samast intervjuust (Pere 2).

Näide 1

E3: Они по-русски и по-эстонски, да. А вот так, когда они с глазу на глаз, они могут и так, и так говорить. Видимо, в зависимости от темы. U: Ну, они как — полностью предложения по-русски, или только некоторые слова?

E3: Нет, они либо весь разговор по-эстонски, либо весь разговор по-русски. Но как-то всё же, наверное, в большей степени по-русски общаются, потому что я обычно, видимо, рядом, и, соответственно, это как бы сразу создаёт такую обстановку.

(E3: Nad räägivad nii vene kui ka eesti keeles, jah. Kui nad on omavahel, kahekesi, siis nad võivad rääkida mõlemas keeles — ilmselt sõltub teemast.

U: Kuidas nad siis räägivad – kas täielikult vene keeles või ainult mõned sõnad?

E3: Ei, nad räägivad kas kogu vestluse eesti keeles või kogu vestluse vene keeles. Aga siiski, suurema osa ajast suhtlevad nad vist vene keeles, sest mina olen tavaliselt kõrval ja see loob kohe sellise keelekeskkonna).

Näide 2

E3: У нас так смешно, мы, по-моему, все языки мешаем иногда. Кто как. Некоторые могут начать с эстонского, закончить русским, переключиться — и так далее.

(E3: Meil on nii naljakas, tundub, et me segame vahel kõiki keeli. [naerab] Igaüks räägib omamoodi. [paus] Mõni võib alustada [est] eesti keeles, lõpetada [rus] vene keeles, siis jälle ümber lülituda — ja nii edasi).

Pööran tähelepanu sellele, et esimeses näites räägitakse laste kõnes keelte segamisest, kuid see segamine ei toimu ühe ja sama vestluse jooksul. Laste omavaheline keelevalik sõltub ilmselt olukorrast. Intervjueeritav märkis, et lapsed räägivad tõenäoliselt eesti keeles, kui parasjagu on külas eestlastest külalised. Ema usub siiski, et lapsed kasutavad omavahel suheldes enamasti vene keelt. Teine näide näitab, et keelte segamine on lubatud ja võib toimuda ühe vestluse jooksul. See näide on vastuolus varem kirjeldatud olukordadega.

Neljandas peres on kokkulepe, et ema tuleb aeg-ajalt lastele meelde, et nad räägiksid temaga vene keeles. Seega võib kokkuleppeks pidada ema palvet kasutada suhtluses temaga ainult vene keelt. Järgneb katkend intervjuust (Pere 4):

E4: А я вот всё-таки стараюсь, говорю: «говорите мне по-русски».

Вот они отвечают по-эстонски, я говорю: «скажи по-русски».

U: То есть надо иногда напоминать, чтобы...

E4: Обязательно! А как иначе? Им проще на эстонском — всем им проще говорить на эстонском. Ну, по-русски всё-таки надо делать какие-то усилия, потому что словарный запас не такой большой. Ну, он как бы не так сильно развивается — в школе же у них всё на эстонском, все предметы.

(E4: Aga mina siiski püüan, ütlen neile: „rääkige minuga vene keeles“. Nemad vastavad eesti keeles, ja mina ütlen: „ütlevene keeles“.

U: Ehk tuleb vahel meelde tuletada?

E4: Kindlasti! Kuidas muidu? Neil on kergem rääkida eesti keeles — kõigil on kergem eesti keeles rääkida. Aga vene keeles rääkimiseks tuleb ikkagi natuke pingutada, sest sõnavara ei ole väga rikkalik. See lihtsalt ei arene nii palju, kuna koolis on neil kõik eesti keeles — kõik õppeained).

Omavahel suheldes segavad neljanda pere lapsed keeli, mis on sarnane kolmanda pere olukorrale. Keelte segamine võib toimuda ühe vestluse jooksul, kui lapsed lisavad ühe keele sõnu teise keele lausete sisse. Järgnev katkend kirjeldab olukorda, kus kaks pere vanemat last räägivad omavahel (Pere 4):

I4: [---] mõnikord mõtlesin [---] ma isegi ei küsinud, mis see on, kui nad räägivad vene keeles ja eesti keeles sisse pandud sõnad [---], et oleks naljakas küsida „kas sa ei tea, kuidas see oleks vene keeles“.

5.1.3 Teised isikud, kes toetavad kakskeelsust

Kolmes uuritud peres on kaks last ja ühes peres kolm last, seega võib öelda, et ka õed-vennad toetavad keelte arengut omavahelises suhtluses. Teises peres harjutab vanem laps keelekasutust koos vastsündinuga. Selles alateemas on perede vahel palju ühist. Näiteks nii teises kui ka kolmandas peres mängivad venekeelsed vanaemad aktiivset rolli laste vene keele arendamisel. Vanaemad kohtuvad lastega vähemalt kord nädalas.

Kõik intervjueritavad mainisid sugulasi. Kohtumised sugulastega ei ole väga regulaarsed. Näiteks esimese pere sugulased elavad kaugel ja lapsed kohtuvad nendega tavaliselt vaid koolivaheaegadel. Esimeses intervjuus rääkis ema, et laps suhtleb sugulastega telefoni ja FaceTime'i kaudu. Ema sõnul on laps telefonis või videokõnes sugulastega suheldes sageli väga tagasihoidlik ja räägib vähe. Teises peres kohtub laps oma eestikeelsete sugulastega umbes kaks korda kuus, kuid venekeelsete sugulastega vaid siis, kui nad perele külla tulevad. Kolmandas peres kohtub laps venekeelsete sugulastega 2–3 korda aastas, reisisid Venemaale. Eestis räägib ta vene keeles peale ema ja õe ka vanaema ning pere venekeelsete tuttavatega. Teise pere vanemad mainisid samuti oma tuttavaid, kes mõjutavad lapse kakskeelsuse arengut. Nende kohtumiste sagedus on vanemate sõnul ebaregulaarne. Neljandas peres kohtub laps nii vene-

kui ka eestikeelsete sugulastega üsna harva. Võttes arvesse kohtumiste regulaarsust, võib selles alateemas kõige olulisemateks isikuteks pidada kahe pere vanaemasid ning samuti õdesid-vendi.

5.2 Vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keelelisest kasvatamisest

Selle teema puhul üritasin aru saada, millised kakskeelsusega seotud lapse arengu aspektid võivad vanemaid muretsema panna. Vanematega intervjuud tehes ei soovinud ma neid viia eelduseni, et kakskeelsus on seotud probleemidega, mistõttu palusin arutada ka kakskeelsuse eeliseid. Kõikide perede vanemad suutsid nimetada mitmeid eeliseid, nagu: kahe kultuuri tundmine, silmaringi laienemine, huvi teiste keelte õppimise vastu, hästi arenenud mälu kahe keele samaaegse omandamise tõttu, tööalased perspektiivid tulevikus. Korduvalt mainisid vanemad, et tulevikus võib täiendavate keelte omandamine olla lihtsam, kuna mõned keelepõhimõtted on universaalsed ja näiteks vene keeles on palju laensõnu. Ka Baker jagab seda seisukohta, tuues välja, et kakskeelsus soodustab täiendavate keelte õppimist (Baker 2006, 116). Selline eeliste loetelu näitab, et suhtumine kakskeelsusesse on positiivne.

Veel eelmisel sajandil, eriti esimeses pooles, oli olukord radikaalselt erinev – kakskeelsust peeti negatiivseks nähtuseks (Verschik, 2005). Tänapäeval peetakse mitmekeelsust paljuski kasulikuks, sealhulgas tööalaste perspektiivide ja üldiselt suuremate kognitiivsete võimete tõttu (Verschik, 2005). Nagu näen, et olid need seisukohad domineerivad ka informantide vastustes. Tuleb lisada, et kakskeelsus võib tekitada vastuolulisi emotsioone, eriti inimestes, kes peavad end ükskeelseks. Emotsioonid võivad olla nii positiivsed kui ka negatiivsed. Suhtumine kakskeelsusesse sõltub ka ühiskonnast, näiteks Ameerikas, Inglismaal ja Prantsusmaal ei saa kakskeelsus sellist toetust nagu Aasia piirkonnas (Grosjean 2010, 105– 106).

Hoolimata kakskeelsuse eelistest nimetati kõigis intervjuudes aspekte, mis on kunagi või ka praegu muret tekitanud. Mina käsitlen seda teemat kahe alateema kaudu (tabel 2): 1. konkreetsed puudused lapse keeleoskuses ja 2. aspektid, mis panevad muretsema vanemaid.

TABEL 2 Vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keelelisest kasvatamisest

Keeleoskuse puudused lapsel	Vanemaid muretsema panevad aspektid
-----------------------------	-------------------------------------

- vene keele tase on nõrgem (4/4)	- isa muretseb lapse keele arengu pärast (3/4)
- aktsent vene keeles (1/4)	
- hääldusprobleemid (1/4)	- ema muretseb lapse keele arengu pärast (2/4)
- vene keele sõnavara on väiksem (3/4)	
- raskused vene keele käände ja sooga (1/4)	- kogelus (1/4)
- laps segab tähti lugedes vene keeles (1/4)	- tugispetsialisti külastamine (2/4)
	- võimalikud raskused koolieas (2/4)
	- vene keele õpetamine koolides on raskendatud (2/4)

Esimene alateema käsitleb vanemate arusaamu laste keeleoskusest. Teises alateemas vaatlen kakskeelse arengu aspekte, mis vanemaid muretsema panevad. Neid alateemasid eristab see, et esimesel juhul ei põhjusta puudused muret, need on vaid vanemate arusaamad laste keeleoskuse kohta, samas kui teises alateemas on vanemate arusaamad seotud muredega, st intervjuueeritavad määratlesid need aspektid just niimoodi.

Märgistused (1/4), (2/4), (3/4), (4/4) tabelis näitavad, mitu korda on antud väide mainitud kõigis intervjuudes. Näiteks märgistus (1/4) tähendab, et ainult üks perede neljast tõi selle välja. Nende märgiste abil püüan tagada vanemate ja laste anonüümsuse, st lugeja ei saa kindlaks teha, millised väited kuuluvad konkreetsele perele. Ainult see teave, et kõigil neljal lapsel oli vene keele tase vähemalt kunagi madalam kui eesti keele tase, on juba mainitud varem peatükis 4.3. Informante tsiteerides ei kasuta enam selliseid märgiseid, mis viitaksid mõnele konkreetsele perele.

5.2.1 Keeleoskuse puudused lapsel

Ühes intervjuus ei suutnud laps öelda vene keeles, kui vana ta on. Teades, et uurija valdab ka eesti keelt, vastas ta: „*Мне seitse.*” Nagu näeme, kohanduvad lapsed teadlikult

kõnesituatsiooniga. Teades, et vestluspartner valdab kahte keelt, võib laps näiteks vene keeles rääkides lisada eesti sõnu. Kuid nagu ütles selle lapse ema, siis olukorras, kus vestluspartner ei valda teist keelt, püüab laps kasutada vaid nende ühise keele väljendeid. See näide on sarnane Grosjeani (Grosjean 2010, 198) tõlgendusega: kui lastelt on eeldatud, et nad räägivad ainult ühes keeles vestluspartneriga, kes valdab ka lapse teist keelt, siis teades seda, lähevad lapsed üle teisele keelele, kui nad peavad seda vajalikuks. Selle näite põhjal võib järeldada, et tahtmatut keelte segunemist praktiliselt ei esine. Ilmselt lisavad lapsed ühe keele sõnu teise keele lausetesse teadlikult. Samas võib keelte segunemist selgitada ka sellega, et olles kasvanud kakskeelses peres, harjub laps kiiresti keelekoodide vahetumise ja võimaliku keele segunemisega ning hakkab ise sarnaseid väljendusviise kasutama (Grosjean 2010, 198–199). Nagu varem mainitud, on kakskeelse lapse toetamisel oluline, et ka lapsevanemad ise ei kasutaks keelte segamist. Vanemad esitasid kõigis intervjuudes fakte, mida võiks tõlgendada kui keeleoskuse puudusi lapsel (vt tabel 2). Minu arvates ei ole keelte segamine selline puudus, kuna see enamikul juhtudel ei ole spontaanne, vaid teadlik nähtus.

Vanemate arvates on kolme peres laste vene keele tase nõrgem kui eesti keele oma. Ühe intervjuueeritava sõnul on tema lapse eesti keele tase sarnane eestikeelsete eakaaslaste tasemega, kuid vene keeles jääb ta maha venekeelsetest eakaaslastest. Sellisel juhul võib kasutada mõistet „tasakaalustamata kakskeelsus” (vt peatükk 3.5). Üks teine perede vanematest tõi välja, et algselt oli nende lapse vene keel arenenud halvemini kui eesti keel, kuid aja jooksul on vene keele tase jõudnud eesti keelega sarnaseks.

Ühel lapsel esineb vene keeles aktsent, mis väljendub teatud häälikute ebatäpsetes häälduses. Sarnane nähtus ilmnes ka teisel lapsel, kellel oli raskusi konkreetsete vene keele häälikutega, eeskätt š-häälikuga. Š-häälik esineb küll eesti keeles (nt sõnades *šokolaad*, *šampoon*), kuid vaid laensõnades ning see ei ole eesti keele fonoloogilises süsteemis produktiivne ega kontrastiivne. Seetõttu ei pruugi laps pidada š-häälikut oluliseks ega harjuda selle täpse artikulatsiooniga. Sellist nähtust võib seletada mõistega negatiivne interferents – see tähendab, et ühe keele struktuur (nt eesti keel) mõjutab teise keele (vene keele) omandamist takistavalt. Negatiivse interferentsi tulemusel võib laps segi ajada hääldusi või jätta mõne hääliku kasutamata, kuna see pole tema teises keeles funktsionaalselt oluline (vt Lado, 1957; Kaivapalu, 2005). Lapsed, kes on sündinud Eestis ja kelle igapäevane keel on valdavalt eesti keel, võivad seetõttu vene

keeles š-häälikut kas asendada mõne muu häälikuga või jätta selle üldse kasutamata, nii suulises kui ka kirjalikus keeles.

Kolme lapse puhul on vanemate hinnangul vene keele sõnavara väiksem kui eesti keele sõnavara. Järgmine lõik ühest intervjuust näitab, et ebapiisav sõnavara võib viia probleemideni mõistmises ja suhtlemises.

Ну и словарный запас, наверное, у него хотя и достаточно большой, но всё же не все слова он иногда понимает. Да, иногда может переспрашивать: «а что это означает?»

(Ja sõnavara on tal vist küllaltki suur, aga siiski — ta ei saa mõnest sõnast alati aru. Jah, vahel ta küsib üle: „Mis see tähendab?”)

Üks vanem märkis, et lapsel esineb vene keeles raskusi käänete ning eriti grammatilise soo kasutamisega. Käänetega seotud vead pole kuigi sagedased, ent soovivad ilmnevad regulaarselt. Ema selgitas, et raskusi võib põhjustada asjaolu, et eesti keeles puudub grammatilise soo kateegoria ning seetõttu ei ole laps selle keelesüsteemiga varasemalt kokku puutunud. Tegemist ei ole aga klassikalise negatiivse interferentsiga, vaid pigem puuduliku ülekandega (ing.*transfer gap*) – lapsel on raskusi sihtkeele (vene keele) spetsiifilise kateegoria omandamisega, mida tema teises keeles (eesti keeles) ei eksisteeri (Kaivapalu, 2005).

Samuti täheldati ühel lapsel väiksemaid raskusi vene keeles lugemisel. Ehkki ta õppis algul lugema eesti keeles ja hiljem vene keeles, tekkisid segadused sarnaste ladina ja kirillitsa tähtede puhul. Näiteks võis ta hääldada vene tähte eesti häälduse järgi. Seda nähtust võib seostada visuaalse sarnasuse põhjustatud hääldusveaga, mitte otseselt interferentsiga, sest siin ei kanta ühe keele reegleid üle teise, vaid segadus tuleneb kirjasüsteemide visuaalsest kattuvusest, mis on omane mitmekeelses õpikeskkonnas kasvavatele lastele. Järgmine on vanema kommentaar. *То есть здесь проблем не было особых — я имею в виду чтение по-русски — за исключением вот этих согласных, которые пишутся одинаково, но читаются по-разному в русском и эстонском. Ну, типа как «В» — он частенько может её прочитать не как «в», а как «б».*

(Ehk siis siin ei olnud erilisi probleeme — ma mõtlen vene keele lugemist — välja arvatud need kaashäälikud, mis kirjutatakse küll ühtemoodi, aga hääldatakse vene ja eesti keeles erinevalt.

Näiteks täht „B“ — ta loeb seda tihti mitte „v“, vaid hoopis „b“).

5.2.2 Vanematele muret tekitavad aspektid

Huvitav leid selles alateemas on see, et kolmes peres olid just isad mures oma kakskeelse lapse keele arengu pärast. Need mured puudutasid järgmisi aspekte: üks muretses, kas laps õpib eesti keelt, teine muretses, kas vene keele oskus säilib lapsel, kolmas aga kartis, et tema laps ei suuda kahte keelt hästi omandada ja keel seguneb. Need mured kadusid aja jooksul, mida kinnitab ka neljanda isa kogemus. Oma kogemuse põhjal ütles ta, et keelte segunemine on tüüpiline kakskeelsete laste varases eas. Aja jooksul kaob see lapse kõnest.

Arguse (2020) sõnul seisavad kakskeelsete laste vanemad silmitsi küsimusega: kui palju peaks iga keelt kasutama, et saavutada lapse tasakaalustatud kakskeelsus? See küsimus puudutab keelte võrdõiguslikkust pereliikmete igapäevases suhtluses. Isade mured võivad peegeldada nende arusaamu, et ema keel domineerib lapse kasvatamises. Järgnevalt toome välja lõigud (näide 1 ja 2) kahest erinevast intervjuust.

Näide 1

По началу у него были сомнения, что ребёнок не будет говорить по-эстонски. Что вот, с мамой, по всему, как он там уезжал... Как первый год — всё ребёнок с мамой, с мамой... Наверно, по-эстонски не научится...

(Alguses oli tal kahtlus, et laps ei hakkagi eesti keelt rääkima. Et kui ta (isa) kogu aeg ära oli ja laps ainult emaga koos...Esimene aasta oligi laps ainult emaga... Ta mõtles, et ilmselt ei õpi laps eesti keelt ära...)

Näide 2

[---] Я помню, муж у меня очень боялся, как же он (ребёнок) будет говорить на двух языках. Говорил: «Ты с ним не разговаривай на русском, иначе у него всё смешается в голове!» [эмоционально] Это когда он только родился. А я ему говорю: «Да ты что! У ребёнка есть возможность сразу два языка учить — это же уже доказано!». «Это», говорю, «старинное мнение, что всё в голове смешается!» Как-то у родственников были, пока уже они ему не сказали: «Нет-нет, ты что!». Он вообще сначала в панике был. «Дада-да, он смешает, он не научится эстонскому, он начнёт говорить только по-

русски, и все над ним», — говорит, — «будут смеяться и дразнить!» А я говорю: «Ой, да прям таки!»

([---] Ma mäletan, et mu mees kartis väga, kuidas laps küll kahe keele peale üle läheb. Ta ütles: „Ära räägi temaga vene keeles, muidu kõik seguneb tal peas ära!“ See oli kohe pärast sündi. Ja mina ütlen: „Mis sa räägid! Lapsel on võimalus õppida korraga kaks keelt — see on ju teaduslikult tõestatud!“ „See arvamus, et kõik läheb segamini,“ — ütlen, — „on vanaaegne!“ Olime kord sugulaste juures, kuni nemad talle ütlesid: „Ei, ei, mis sa nüüd!“ Alguses oli ta ikka päris paanikas. „Jah-jah-jah, ta ajab keeled sassi, ta ei õpi eesti keelt ära, hakkab rääkima ainult vene keeles ja kõik,“ — ütles ta, — „naeravad ja narrivad teda!“. Ja mina ütlesin: „No kuulge nüüd küll!“).

Huvitav on see, et neid isasid pani muretsema eesti keele omandamine, kuigi lapsed kasvavad eesti ühiskonnas. Esimeses näites oli mure põhjuseks see, et isa viibis tihti tööreisidel ja lapse suhtlus toimus peamiselt vene keelt kõneleva emaga. Teises näites kartis isa mitte ainult keelte segunemist, vaid ka eesti keele halba omandamist. Mõlemad emad märkisid, et need mured olid ajutised.

Kui vaatleme teist näidet, tasub pöörata tähelepanu ema suhtumisele kakskeelsusesse. Ta üritas veenda oma meest, et kahe keele omandamine on tõepoolest võimalik ja seda kinnitab praktika. Samuti lisas ta selles intervjuus, et tema laps rääkis kuni kolme aastaseks saamiseni peamiselt ainult eesti keeles, vene keeles kasutas ta vaid üksikuid sõnu. Ta tunnistas, et see tegi talle muret. Laps hakkas rääkima vene keeles pärast esimest reisi Venemaale, mis kestis kuu aega.

U: [---] Вас беспокоило, что ребёнок двуязычный? Ну как — если, например, сначала русский не шёл?

E: Ну, сначала чуть-чуть, может быть, и беспокоило.

E: [---] Мне это было интересно, потому что я никогда с этим не сталкивалась.

E: Вот, и мне было интересно — как это будет, как он выучит два языка?

E: Как же это вообще работает?

E: Поэтому я всё время как бы наблюдала это развитие со стороны.

E: Ну, достаточно интересный процесс. [---]

(U: [---] Kas teid häiris, et laps kasvab kakskeelsena? Näiteks, kui alguses vene keel hästi ei edenenud?)

E: No alguses võib-olla natuke häiris küll.

E: [---] See oli minu jaoks huvitav, sest ma ei olnud kunagi varem sellega kokku puutunud.

E: Ja mulle oligi huvitav, kuidas see toimub — kuidas ta õpib kaks keelt?

E: Kuidas see üldse võimalik on?

E: Seetõttu ma kogu aeg nagu jälgisin seda arengut kõrvalt.

E: See on tegelikult üsna huvitav protsess. [---])

Intervjuu lõik näitab, et võrreldes oma abikaasaga kirjeldab lapse ema oma muret neutraalsemate sõnadega: „*veidi võib-olla muretsesin*”. Kui ta rääkis oma abikaasa muredest, kasutas ta sõnu „*väga kartis*”, „*ta oli üldse paanikas*”. Teise intervjuueeritava jutust tuli rohkem esile mure lapse keele arengu edusammude pärast. Ta rääkis, et see oli seotud kogemuse puudumisega, kuna tol hetkel oli see tema esimene laps.

Mina tõlgendasin ühe lapse kokkupuudet kogelusega kui aspekti, mis tegi muret ühele vanemale. Kogelus esines mõlemas keeles ja vanemad pidid pöörduma spetsialisti poole, kelle sõnul on lapse arengus perioode, mil kogelus võib ilmned. Probleem seisnes mitte ainult selles, et lapsel on kogelus, vaid ka tema reaktsioonis kogelusele. Ta muretses väga ja see pani muretsema vanemaid.

Ну, при чём уже были моменты — вот почему, как бы, заикание иногда очень важно в психическом плане. Потому что, когда ребёнок начинает плакать из-за того, что он заикается... То есть он сам это понимает, осознаёт, что не может себя выразить. Вот.

И у него были буквально несколько таких моментов, что вот... вот до слёз.

(Ja ongi olnud hetki — sellepärast ongi kokutamine mõnikord väga oluline psüühilises mõttes. Kui laps [paus] hakkab nutma, kuna ta kokutab... Ehk siis ta ise saab aru, tajub, et ei suuda end väljendada. Ja tal oli selliseid hetki — päriselt, mõned korrad, kui... noh, kuni pisarateni välja).

Emal leidis viisi, kuidas aidata lapsel toime tulla emotsioonidega, mis tekkisid kogeluse perioodil. Aja jooksul kogelus kadus, kuigi protsess ei olnud lineaarne ja kogelus taastus korra.

Emal kaldub arvama, et kogelus oli mingil määral seotud ka kakskeelsusega. Tähelepanuväärne on, et samal lapsel olid probleemid k- häälikuga "k" mõlemas keeles. Seetõttu viis ema ta vene ja eesti keele logopeedi juurde. Logopeedide tõlgendused olukorrast erinesid üksteisest. Edasi järgnevad näited samast intervjuust.

Näide 1

[---] Ну вот в четыре года как раз мы пошли, и эстонский язык у него был уже на уровне нормы. Он не говорил букву «к», ещё что-то... Потом мы ходили к русскому дефектологу, в России. Там, конечно, сказали: «Да, [---] у вас задержка идёт большая». Но в России, знаете, есть такая склонность всё преувеличивать — мол, «это нужно в специальный сад», [---] «такой случай, что да, не всё в порядке». Ну я как-то к этому спокойно отношусь.

([---] Kui ta oli nelja-aastane, me läksimegi kontrolli, ja siis oli tal eesti keel juba normi piires.

Ta ei hääldanud tähte „k“, ja veel midagi...Siis me käisime vene defektoloogi juures,

Venemaal. Seal muidugi öeldi: „Jah, [---] teil on tõsine kõne arengu hilinemine.“ Aga Venemaal, teate, neil on kalduvus kõike liialdada — et „see laps peab käima erivajadustega lasteaias“, [---] „selline juhtum, et kõik pole korras“. Mina ise võtsin seda üsna rahulikult).

Näide 2

Нет, ну она (имеется в виду эстонский дефектолог), [---] как бы нормально отнеслась — что да, задержка, потому что двуязычие. Это действительно накладывает отпечаток.

(Ei noh, tema (mõeldud on eesti defektoloog), [---] suhtus sellesse üsna mõistvalt — et jah, arengus on viivitus, sest kakskeelsus mõjutab. See tõesti jätab oma jälje).

Vene logopeedi arvamus ei pannud muretsema vanemat, tal oli kergem nõustuda eesti spetsialisti arvamusel, kes erinevalt vene spetsialistist võttis arvesse ka kakskeelsuse. Üks informantidest käib samuti logopeedi juures, kuna kõne arengus on hilistumisi mõlemas keeles. Selles peres tõlgendatakse probleeme teisiti, neid ei seostata kakskeelsusega, vaid käsitletakse eraldi probleemina.

Väljapaistev kakskeelsuse ekspert Baker lükkab ümber levinud müüdi, et kahe keele õppimine sünnist alates mõjub negatiivselt lapse keelelisele arengule (Baker, 2006;98). Sarnast arvamust

avaldab ka Döpke ja märgib, et nii kakskeelsetel kui ka ükskeelsetel lastel esinevad erinevad raskused (viivitused või defektid) keele arengus. Põhjused võivad olla erinevad, kuid kakskeelsus ei ole üks neist. Loomulikult, kui kakskeelne laps on ühe keele puhul vähem kokkupuutes kui teisega, jääb ta selles keeles oma ükskeelsetest eakaaslastest maha. Kuid õigesti toetades ja aja ning vaevaga saab olukorda parandada. Kui lapse keele arengu jooksul esinevad defektid, on need selgelt nähtavad arenumas keeles. Defekti tuvastamiseks tuleb kõigepealt kindlaks teha, milline keel on lapsel tugevam (Döpke, 2006).

Laste keele arengu analüüsimisel tuleb jälgida ka nõrgemalt arenenud keele kasutamist. Võrreldes keele arengu erinevaid aspekte ühes ja teises keeles, saab tuvastada, kas keeleprobleemid on seotud kognitiivse sfääriga või on need ajutised nähtused, mis on tekkinud ühe keele ebapiisava oskuse tõttu. Eestis ei ole veel piisavalt välja töötatud meetodikat kakskeelse lapse keele arengu hindamiseks (Verschik, 2005).

Vanemate seas on mure seoses võimalike raskustega, mis võivad koolieas tekkida. Üks intervjuu osalejatest muretses veidi, et tema laps ei suuda alati leida mõne vene sõna jaoks eestikeelset analoogi ja kaldub otsetõlkele, näiteks „*маленькая рука – väike käsi*“, kuigi mõeldud oli „*ладонка – peopesa*“. Teine ema muretses, et tema last võidakse kiusata tema vene juurte tõttu, kuna tal on juba olnud sarnaseid kogemusi.

5.3 Laste keele arengu toetamise vahendid peres

See teema koosneb neljast alateemast (tabel 3): 1. vanemate/lähedaste ja lapse ühine tegevus, 2. vanemate keeleline mõju lapsele, 3. vanemate planeeritud keeleline tegevus lapse jaoks ja 4. tutvumine kakskeelsuse teemaga.

TABEL 3 Laste keele arengu toetamise vahendid peres

Vanemate/ lähedaste ja lapse ühine tegevus	Vanemate lapsele suunatud keeleline mõju	Vanemate planeeritud keeleline lapse tegevus	Tutvumine kakskeelsuse arendamise teemaga
--	--	--	---

- lugemine (4/4)	- lapse tähelepanu juhtimine (4/4)	- reisirid / Venemaale (4/4)	- tutvumine kirjandusega (1/4)
- tähestik (3/4)	- kuulamine (2/4)	- sugulaste	- spetsialisti konsultatsioon (1/4)
- multifilmid ja lastefilmid (4/4)	- parandamine (4/4)	külastused	- defektoloogi konsultatsioon (1/4)
- laulud (3/4)	- kordamine (1/4)	sugulaste külastamise reisirid (3/4)	- teave, saadud õpingute ajal (1/4)
- CD-d (1/4)	- sõnade vihjed (1/4)	- huviringid (4/4)	- ei otsinud teavet (2/4)
- kodutööd (kool) (1/4)	- ümberjutustamine, kohandatud lapse arusaamisele (1/4)		
- kodutööd (kruus) (1/4)	- selgitamine kahes keeles (1/4)		
- mängud (2/4)			
- kogu tegevus lapsega (2/4)			

Alateema „Vanemate/lähedaste ja lapse ühine tegevus“ sisaldab tegevuste nimekirja, mille eesmärk on lapse keeleline areng ja milles osalevad nii laps ise kui ka keegi tema lähedastest. Bruner märgib, et erinevad täiskasvanu ja lapse ühised tegevused, nagu mängud, raamatute lugemine, muinasjuttude jutustamine, vestlused, on soovitatavad, kuna sellistes tegevustes suhtlemise vormid on lapse arengu protsessi jaoks väga olulised (Bruner, 1983; 104–106). Teine alateema „Vanemate keeleline mõju, mis on suunatud lapsele” ja erineb eelmisest selle poolest,

et selles kategoorias püüavad vanemad otse mõjutada seda, kuidas laps keelt kasutab. Võib öelda, et laps on selles alateemas mõjutamise objekt. Kolmas alateema „Vanemate plaanitud keeleline tegevus lapse jaoks“ on tegevuste nimekiri, mis toimuvad kodust väljaspool ja mille on planeerinud vanemad. Neljas alateema „Tutvumine kakskeelsuse teemaga“ tähendab vanemate otsingut teabe leidmiseks, mis puudutab kakskeelsuse teemat. Tabelis on kasutatud juba varem kasutatud tähistusi (1/4), (2/4), (3/4) ja (4/4).

5.3.1 Lastevanemate / lähedaste ja lapse ühine tegevus

Lugemist mainiti igas intervjuus. Ühes peres lugesid vanemad vaheldumisi eesti ja vene muinasjutte. Teises peres loeti lapsele ainult ettelugeja emakeeles. Üks laps loeb ise vene keeles, kuid koos venekeelse vanemaga. Ta hakkas vene keeles lugema pärast seda, kui ta õppis eesti keeles lugema. Kahes teises peres õpivad lapsed kirillitsat. Ühes neist tutvub laps ainult kirillitsaga, teises aga mõlema tähestikuga. Tähti ei õpita ainult koos vanematega.

Näiteks ütles üks paar ühes intervjuus, et nende laps õpib kirillitsat koos vanaemaga.

Kõik intervjuueeritavad mainisid venekeelseid multikaid. Kahes intervjuus ütlesid vanemad isegi, et neil on kodus enamasti ainult venekeelsed multifilmid. Ühes peres vaatab venekeelne lapsevanem koos lapsega ka vanu venekeelseid lastefilme. Kolmes intervjuus rääkisid vanemad lastelauludest. Kahes neist peredest oli juttu vene lauludest, ühes eesti lauludest.

Ühele lapsele meeldib väga eesti laule kuulata ja ta kuulab iseseisvalt eesti laulude plaate.

Kodutööd kui ühistegevust mainiti kaks korda. Ühel juhul oli tegemist kooli kodutööga, teisel juhul huviringide ülesannetega. Näiteks õpetatakse õpilasele matemaatikat kahes keeles korraga. Nii õpib laps koolis tuttavaid mõisteid vene keeles. Huviringi kodutööks on tavaliselt venekeelsete luuletuste meeldejätmise.

Да, стихи тоже хорошо. Слова бывают непонятные, но мы разбираем.

Объясняю, что означает это слово. [---]

(Jah, luuletused sobivad ka hästi. Mõned sõnad on lapsele arusaamatud, aga me arutame neid koos läbi. Ma seletan talle, mida see sõna tähendab. [---])

Sellest võib järeldada, et lapsevanem peab luuletusi oluliseks elemendiks lapse vene keele arengu toetamisel. Verschik kirjutab oma artiklis luuletuste meeldejätmise kasulikkusest. Selles

väljaandes kirjeldatakse harjutuste süsteemi kirgiisi keele kui mitte-emakeele õppimiseks koolieelses eas (Verschik, 2006). Autori järeldused luuletuste meeldejätmise kasulikkuse kohta lapse vanuses mida käsitleme on vastuvõetavad ka minu uuringus. Luuletuste meeldejätmise aitab kaasa meeldejätmistehnika kujunemisele, sõnavara laienemisele ja keele grammatiliste konstruktsioonide omandamisele. Lapse kõne areneb grammatiliselt korrektse, sidusa, väljendusrikka ja emotsionaalse kõne suunas (Verschik, 2006). Juhin tähelepanu sellele, et perekonna igapäevases kõnes kasutatavad sõnad korduvad sageli ja esindavad kõnekeelt. Kunstikirjandus annab võimaluse lapse sõnavara laiendamiseks ja tutvumine luulega annab võimaluse huvitavaks vestluseks. Mängude mängimine on samuti ühine peretegevus. Ühes intervjuus selgus, et kodus mängivad kõik sageli koos. Seega kasutatakse mängides mõlemat keelt. Üks ema ütles, et kõik, mida lapsega päeva jooksul tehakse, mõjutab keele arengut. Ka teised lapsevanemad väljendasid sama arvamust: keele arengu jaoks on oluline, et lapse ümber räägitakse kõigest.

5.3.2 Vanemate keeleline mõju lapsele

Järgnev näide kirjeldab tavalist igapäevast olukorda, kus ilmnevad lapsevanema erinevad katsed toetada lapse keelearengut:

[---] Когда вот в начале, лет в 3–4, когда он только пытался что-то говорить, то я останавливалась, слушала и как бы поправляла: «Вот так нужно сказать. Давай ещё раз повторим. Ещё раз повторим.» [---] Сейчас, когда он говорит, например, и не знает какое-то слово, я ему всегда подсказываю. Ну, он знает эстонское слово — из детского сада принёс, а русского не знает. Я прошу повторить один, два, три раза — и тогда это слово уже входит в его словарный запас. Конечно, безусловно, это всё — ну, как... ну, происходит каждый день, когда возникают какие-то новые или незнакомые для него ситуации и, соответственно, новые слова.[---]

([---] Kui ta oli väiksem, nii umbes 3–4-aastane, ja hakkas alles midagi rääkima, siis ma peatusin, kuulasin teda ja parandasin: „Nii tuleb öelda. Proovime veel korra. Ütle veel kord.“ [-] Nüüd, kui ta räägib ja ei tea mingit sõna, siis ma ütlen talle alati, kuidas see kõlab. Tavaliselt teab ta eesti keeles seda sõna — lasteaiast on õppinud — aga ei tea seda vene keeles. Ma palun tal korrata seda üks, kaks, kolm korda — ja siis see sõna juba jääb talle meelde ning läheb sõnavarasse. Muidugi, see kõik toimub — noh, kuidas öelda — igapäevaselt, kui tekivad uued olukorrad või sellised, mis on talle võõrad, ja siis tulevadki uued sõnad).

Tähelepanu ja korrektsiooni mainiti ka ülejäänud kolmes intervjuus. Ühel neist juhtudest pöörab täiskasvanu tähelepanu eelkõige lapse vigadele. Tema sõnul on siis oluline peatuda, viga parandada ja veenduda, et laps on õiget versiooni õppinud. Teisel juhul pöörab lapsevanem eriti tähelepanu sellele, kui laps vastab talle eesti keeles, kuigi laps räägib temaga oma emakeeles - vene keeles. Sellistes olukordades püüab täiskasvanu uuesti selgitada ütluse sisu vene keeles või vähemalt tõlkida tema sõnad eesti keelde. See lapsevanem lisas, et ta ei paranda sageli oma lapse keelevigu. Teisel informandil oli sarnane suhtumine, ta ei rõhuta, et laps on teinud vea.

Vygotsky leiab, et lapse vigu ei tohiks korduvalt parandada ega paluda tal korrata õiget versiooni. Pidev parandamine võib tekitada lapses tunde, et teda ei kiideta heaks. Keele omandamise toetamiseks piisab sellest, et täiskasvanu hääldab erinevaid leksikaalseid üksusi õigel kujul ja annab seega lapsele õige mudeli (Vygotsky, 1978.). Kui laps ei saa aru, püüavad ühe pere vanemad sama asja lihtsustatult öelda, kohandades seda lapse arusaamale. Teise pere vanemate otsene keeleline mõjutamine seisneb selles, et nad seletavad samu asju kahes keeles. Intervjuudes mainisid vanemad, et mõnikord kulub rohkem kui üks kord, et laps saaks aru, millest nad räägivad.

5.3.3 Vanemate kavandatud keeletegevused lapse jaoks

Kõik pered mainisid Venemaale reisimist. Vanemad usuvad, et sellised reisid on oluline vahend vene keele arengu toetamiseks. Näiteks ütles üks ema, et tema laps lõpetas pärast Venemaale reisimist ulgumise. Teine ema märkis, et tema laps rääkis vene keelt pärast esimest reisi. Kolmas ema teatas, et reis Venemaale innustas tema last vene keelt rääkima, olema uhke oma keeleoskuse üle ja mitte häbenema seda väljaspool kodu kasutada. Keskmiselt külastavad pered Venemaad 2-3 korda aastas, üks laps on seni käinud Venemaal vaid kolm korda ja teine ainult üks kord. Reisi kestus varieerub kolmest päevast kuni kolme nädalani, see sõltub perekonnast ja isegi aastaajast. Üks intervjuueeritav ütles, et ta püüab koos perega olla Venemaal vähemalt kaks nädalat ühe reisi kohta. Ta selgitab, et selle aja jooksul saab laps kohaneda ja end koduselt tunda.

Kahes intervjuus rääkisid vanemad sellest, et Eestisse tulevad vene sugulased. Ühe vanema jaoks on väga oluline, et nende lapsel oleksid tihedad ja avatud suhted vene sugulastega, eriti nõbudega. Lapsevanem mainis ka, et koos nõbudega mängides rikastub lapse sõnavara oluliselt. Üks paar mainis Eestis elavate venekeelsete sugulaste juurde reisimist.

Ka erinevates huviringides osalemine on vanemate poolt planeeritud keeletegevus. Kõigis peredes on lapsed kas kunagi käinud või käivad praegu venekeelses laste tantsurühmas. Kolm last käivad endiselt kaks korda nädalas huviringis. Kaks neist käivad ka venekeelses laste muusikakoolis. Üks laps käis kaks aastat eestikeelses teatriringis. Järgneb lapsevanema arvamus:

[---] Я думаю, что без театрального кружка, конечно, может быть какие-то моменты она бы не усвоила. Там очень интенсивное речевое общение, постоянное. Плюс ещё разные сказки...

([---] Ma arvan, et ilma teatriringita poleks ta võib-olla mõnest asjast nii hästi aru saanud. Seal on väga intensiivne suhtlemine, kogu aeg räägitakse. Lisaks veel erinevad muinasjutud...)

5.3.4 Tutvumine kakskeelsuse teemaga

Kolmest uuritud perekonnast kaks said teavet kakskeelsuse kohta erinevalt. Saadud teabe sisu piirdus kahe teemaga: esiteks oli see seotud võimalike probleemidega, millega nende laps võib seoses kakskeelsusega kokku puutuda, ja teiseks oli see seotud keelekasutuse taktikaga. Üks lapsevanem luges teemakohast kirjandust ja sai nõustamist spetsialistidelt. USAs läbi viidud uuringu (vt peatükk 3.4) kohaselt võivad vanemad jõuda otsusele kasvatada oma lapsi kakskeelsetena ka teadusliku ja populaarse kirjanduse mõjul (King, Fogle 2006, 700-701). Ühe lapsevanema sõnul jõudsid nad oma keelekasutustaktika otsuseni õpingute käigus saadud teabe analüüsimise tulemusena. Nad jõudsid järeldusele, et kakskeelses peres peaksid vanemad suhtlema oma lapsega emakeeles. See oli vanemate ühine otsus. Kahes peres ei tutvunud vanemad kakskeelsuse kohta käiva teabega.

6 KOKKUVÕTE

Selles peatükis sõnastan oma töö peamised järeldused kolme teema suhtes: 1. kakskeelsuse avaldumine koduses keskkonnas, 2. vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keeleõppes ja 3. lapse keelearengu toetamise vahendid perekonnas. Need teemad tulenevad järgmistest uurimisülesannetest: 1. kuidas avaldub kakskeelsus koduses keskkonnas? 2. millistest kakskeelsusega seotud lapse arengu aspektidest vanemad hoolivad? 3. kuidas toetavad vanemad ja teised lapsele lähedased inimesed kakskeelse lapse keelearengut koduses keskkonnas?

Peatüki lõpus analüüsin oma uuringu usaldusväärust ja eetilisust.

6.1 Järeldused

Nelja perekonna uurimine näitas, et kakskeelsuse avaldumine on sarnane nii keelekasutuse taktika kui ka lapse kakskeelsust toetavate isikute koosseisu poolest. Erinevused on seotud pereliikmete vaheliste kokkulepetega keelekasutuse osas. Kõigis peredes kasutab iga vanem lapsega suhtlemisel oma emakeelt, st vanemad rakendavad põhimõtet „üks inimene - üks keel“. Kõigi vanemate ühine keel on naabruskonna keel, st eesti keel. Samuti on eesti keel kogu pere ühine keel, välja arvatud ühes peres, kus eesti keelt kõnelev vanem elab eraldi. Ainult ühes peres on vene keel lisaks eesti keelele ka vanemate ühiseks keeleks. Selles peres võib kakskeelne isa pöörduda oma eestikeelse naise poole nii vene kui ka eesti keeles, sest ta mõistab vene keelt. Tuleb rõhutada, et need vanemad järgivad oma lapse kõnetamisel rangelt põhimõtet „üks inimene - üks keel“.

Uuring näitas, et kakskeelsuse ilmnemisel koduses keskkonnas on erinevusi perekonna suhtluskorralduses. Peamiseks erinevuseks võib pidada seda, et ainult ühes peres olid kokku lepitud selged reeglid keelekasutuse osas. Teistes peredes aga selged, ühiselt kehtestatud reeglid puudusid. Kõik vanemad suutsid nimetada paljusid kakskeelsuse aspekte, mis on nende lastele kasulikud. See viitab sellele, et suhtumine kakskeelsusesse on tänapäeval enamasti positiivne. Vanemate hinnangul eraldavad nende kakskeelsed lapsed keeled selgelt üksteisest. Vanemad, kes mainisid keelte segunemist, usuvad, et see toimub teadlikult ja mitte spontaanselt. Tuleb märkida, et kõik vanemad hindasid oma laste vene keele taset eesti keelest nõrgemaks. Järelikult on vene keele sõnavara väiksem, lastel on raskusi mõnede häälikute hääldamisel ja kirillitsas lugemisel, kõnes võib esineda aktsent, vene keele puhul võib esineda raskusi juhtude ja perekondade kasutamisel. Ainult ühe lapse puhul oli vene keel esialgu vähem arenenud, kuid aja jooksul jõudis vene keele tase eesti keele tasemele. Sarnased tunnused vanemate muredes

puudutavad ka kakskeelsete laste isade muresid. Need mured olid ajutised ja seotud ebakindlusega, kas laps valdab teist keelt, nimelt isa emakeelt. Isad olid selle pärast rohkem mures kui emad, kuid tuleb märkida, et kahes intervjuus osalesid ainult emad, kahe isa arvamus jäi kuulmata. Emad on kahel juhul mures keelearengu hilinemise pärast, mis on seotud spetsialistide külastamisega. Samuti on nad mures võimalike raskuste pärast koolieas, sealhulgas muretsedes, et last võidakse hakata tema vene juurte tõttu kiusama. Kõigis peredes toetavad lapse kakskeelsust regulaarselt peamiselt vanemad. Oluline tegur laste kakskeelsuse arengus on see, et igas peres on kaks või enam last. See võimaldab lapsel praktiseerida keeli kodus mitte ainult koos vanematega. Kõigi perede vanemad loetlesid suurel hulgal tegevusi, mis on seotud lapse keelearengu toetamisega. Tegevustest, mida vanemad ja laps koos teevad, nimetati kõige sagedamini lugemist ja multifilmide vaatamist. Mõnikord püüavad vanemad lapse keelekasutust otseselt mõjutada. Näiteks parandavad nad lapse kõnes esinevaid vigu. Vanemad korraldavad lapse keelearengu toetamist ka väljaspool kodu. Nende lapsed käivad venekeelsetes klubides ja pered reisivad Venemaale. Üheks toetuse liigiks võib pidada vanemate endi tutvustamist kakskeelsuse teemaga kirjanduse ja spetsialistidega konsulteerimise kaudu.

Uuringu tulemusena leiti seos kõigi kolme teema vahel. Võib arvata, et põhimõtte „üks inimene - üks keel“ loob aluse lapse keelearengu toetamiseks, sest vanemate sõnul aitab selge keelejaotus omandada mõlemat keelt korraga. Samas lapse keelearengu toetamise meetmed osaliselt seotud vanemate muredega. Näiteks ajendas lapse ulgumine vanemaid pöörduma spetsialistide poole nõustamisele. Samuti viis ühe informandi mure, et tal puudusid kogemused kakskeelse lapse kasvatamisel, teda kirjanduse otsingule.

Käesolevat uuringut võiks tulevikus laiendada, et keskenduda vanemate muredele seoses võimalike kakskeelsusprobleemidega, millega nende lapsed võivad silmitsi seista. Seda teemat puudutati kõigis intervjuudes, kuigi erineva rõhuasetusega. Huvitav oleks uurida, kas isade ja emade mured erinevad ning millised tegurid (nt keelekeskkond, vanemate keeletaust või kogemused hariduses) mõjutavad nende murede kujunemist. Edasises uurimuses võiks kasutada rohkem informante, et saavutada suurem kogemuste mitmekesisus. Kvalitatiivse uurimuse eesmärk ei ole esinduslikkus statistilises mõttes, vaid sisuline sügavus ja tähenduste avamine. Seetõttu piisab sellest, kui valim võimaldab usaldusväärselt esile tuua erinevaid seisukohti ja kogemusi mõlema vanema rolli vaatenurgast (Laherand, 2008). Eriti oluline on saavutada temaatiline küllastus, kus uued intervjuud enam sisuliselt uusi vaatenurki ei lisa.

KASUTATUD ALLIKAD

Baker, C. (2001). *Foundations of bilingual education and bilingualism (3rd ed.)*. Multilingual Matters.

Baker, C. (2006). *Foundations of bilingual education and bilingualism(4th ed.)*. Multilingual Matters.

Barron-Hauwaert, S. (2011). *Language strategies for bilingual families: The one-parent-one language approach*. Multilingual Matters.

Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.

Bialystok, E., Craik, F. I. M., & Luk, G. (2012). *Bilingualism: Consequences for mind and brain*.

Trends in Cognitive Sciences, 16(4), 240–250. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.03.001>

Brice, A. (1999). Code Mixing in a Young Bilingual Child. *Communication Disorders Quarterly*.

Bruner, J. (1983). *Child's talk: Learning to use language*. Oxford University Press.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches(4th ed.)*. Sage Publications.

https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_609332/objava_105202/fajlovi/Creswell.pdf

De Houwer, A. (2009). *Bilingual language acquisition*. Cambridge University Press.

Delcenserie, A., & Genesee, F. (2016). *The effects of age of acquisition on verbal memory in bilinguals*. [International Journal of Bilingualism](#)

Döpke, S. (2006). *One parent one language. An interactional approach*. Cambridge University Press.

Edwards, J. (2009). *Language and Identity: An Introduction*. Cambridge University Press.

Friedmann, N., & Rusou, J. (2015). *Critical period for first language: The crucial role of language input during the first year of life*. Psychology Press.

- Genesee, F., Paradis, J., & Crago, M. (2011). *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning* (2nd ed.). Paul H. Brookes Publishing.
- Grosjean, F. (1989). *Neurolinguistics and bilingualism*. In B. A. S. G. N. (Ed.), *Psycholinguistics* (pp. 51–78). Cambridge University Press.
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Harvard University Press.
- Hartshorne, J. K., Tenenbaum, J. B., & Pinker, S. (2018). *A neural network model of language acquisition*. *Psychological Science*, 29(7), 1132–1139.
- Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus.
- Kaivapalu, A. (2005). *Eesti keel ja keeleteadus*. Tartu Ülikool.
- King, K. A., & Fogle, L. (2006). *Bilingualism: Perspectives and research directions*. *Language and Linguistics Compass*, 4(2), 98–115.
- Meng, X. (2004). *Language acquisition in multilingual environments*. *Linguistic Research*, 5(3), 195–200.
- Meisel, J. M. (1990). *Two first languages: Early grammatical development in bilingual children*.
- National Institute on Deafness and Other Communication Disorders. (2024). *Language and communication development*.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/3538e168-6012-4e90-8484-4bb59be8b14a/content>
- Paradis, J. (2010). *Bilingual children's language acquisition and bilingualism*. Springer.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications. <https://aulasvirtuales.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/02/qualitative-researchevaluation-methods-by-michael-patton.pdf>

Pilt, P. (2010). *Language use and bilingualism in the Baltic countries*. Springer.

Poplack, S. (1980). *Code-switching and bilingualism: Insights from the research*. *Linguistic Inquiry*, 11(4), 583–604.

Ronjat, J. (1913). *Le développement du langage chez l'enfant bilingue*.
<https://archive.org/details/ledveloppement00ronjuoft/page/n7/mode/2up>

Rannut, M. (1994). *Beyond Linguistic Policy: The Soviet Union Versus Estonia*.

https://www.academia.edu/49737465/Beyond_Linguistic_Policy_The_Soviet_Union_Versus_Estonia

Rannut, M. (2008). *Estonianization Efforts Post-Independence*.

Romaine, S. (1995). *Bilingualism*. Blackwell Publishers.

https://archive.org/details/bilingualism0000roma_t2c8/mode/2up

Smith-Christmas, C. (2021). *Using a 'Family Language Policy' lens to explore the dynamic and relational nature of child agency*. National University of Ireland, Galway.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/chso.12461>

Tove Skutnabb-Kangas, T. (1996). *Linguicide and Linguicism*.

https://www.researchgate.net/publication/316622633_Linguicide_and_Linguicism

Verschik, A. (2005). *Russian–Estonian language contacts, linguistic creativity, and convergence: New rules in the making*. *Multilingua*, 24(4), 413–

429. <https://doi.org/10.1515/mult.2005.24.4.413>

Vihman, M. (1985). *Language differentiation by the bilingual infant*. *Journal of Child Language*,

12.https://www.researchgate.net/publication/246645903_Language_differentiation_by_the_bilingual_infant

Vihman, M. (2002). *Getting started without a system: From phonetics to phonology in bilingual development*. *International Journal of Bilingualism*, 6(3):239-254.

Viikberg, J. (1999). *Eesti rahvuste raamat*. Eesti Entsüklopeedia Kirjastus.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*.

Harvard University Press. <https://home.fau.edu/musgrove/web/vygotsky1978.pdf>

Statistikaamet. (2022; 2021). *Eesti rahvastiku statistika*.

Zabrodskaia, A. (2018). *Language ecology in Cyprus, Sweden and Estonia: Bilingual Russianspeaking families in multicultural settings*. *Journal of the European Second Language Association*, 41, 1–18. <https://doi.org/10.22599/jesla.41>

LISA: INTERVJUU SKEEM

Soovin teada saada, kuidas avaldub kakskeelsus erinevates peredes ja millised on vanemate ettekujutused kakskeelse lapse keeleharidusest./*Хочу выяснить, как двуязычие проявляется в разных семьях и каковы представления родителей о языковом воспитании двуязычного ребёнка.*

Taustainfo/ *Фоновые данные (данные о семье)*

- lapse vanus, Teie arusaamad oma lapse keelelistest võimetest -Mida arvate lapse eesti/vene keele oskusest?

-возраст ребёнка, Ваше представление о языковых способностях Вашего ребёнка

По Вашему мнению, насколько хорошо ребёнок владеет русским/эстонским языком?

- vanemate emakeeled/ *родные языки родителей*

- kas lapsel on sugulasi/lähedasi, kes suhtlevad lapsega regulaarselt vene/eesti keeles ja toetavad seeläbi kakskeelsuse arengut (regulaarselt = mitu korda kuus)/ *есть ли у ребёнка родственники/близкие, которые общаются с ребёнком регулярно на русском/эстонском и таким образом поддерживают развитие двуязычия (регулярно = несколько раз в месяц)*

- kas laps käib lasteaias/ *ходит ли ребёнок в детский сад*

- Milline on Teie arvates lasteaia roll Teie lapse kakskeelsuse kujunemisel? (Vene keelt kõnelevad lapsed või õpetajad, huviringid, toetus ainult eesti keelele)/ *Как Вы считаете, какова роль детского сада в развитии двуязычия Вашего ребёнка? (русскоязычные дети или воспитатели, кружки, поддержка только эстонского)*

- Kakskeelsuse ilming kodus (täpselt siis, kui laps ei käi lasteaias)/ *Проявление двуязычия в домашних условиях (именно тогда, когда ребёнок не в садике)*

- Mis keeli Te oma lapsega räägite? Täpsemalt, mis keeles(t)es suhtleb ema lapsega/isa suhtleb lapsega?/ *На каких языках Вы общаетесь с ребёнком? Точнее, на каком языке (на каких языках) мать общается с ребёнком/ отец общается с ребёнком?*

- Mis keelt (keeli) Teie (vanemad) omavahel suhtlemisel kasutate?/ *Какой язык (какие языки) Вы (родители) используете в общении между собой?*

- Mis keeles või keeltes suhtleb laps lähedaste ja sugulastega? (Pean silmas neid sugulasi ja sõpru, keda mainiti juba intervjuu alguses)/ *На каком языке или на каких языках ребёнок общается с близкими и родственниками? (имею в виду тех родственников и близких, о которых уже шла речь в начале интервью)*

- Millistes olukordades kasutatakse kodus vene keelt ja millistes eesti keelt? Kas on olukordi, kus kasutatakse alati ainult vene keelt/ainult eesti keelt? (nt lõuna ajal...)/ *В каких ситуациях дома используется русский, в каких эстонский? Существуют ли такие ситуации, в которых всегда используется только русский/только эстонский? (за обедом...)*

- Kui sageli reisite lapsega Venemaale?/ *Как часто Вы ездите с ребёнком в Россию?*

Vanemate arusaamad oma kakskeelse lapse keeleharidusest/ *Представление родителей о языковом воспитании своего двуязычного ребёнка*

- Millised on teie arvates kakskeelsuse eelised?/ *Каковы преимущества двуязычия по Вашему мнению?*

- Kuidas kakskeelsus teie lapsele kasu toob? Praegu/tulevikus?/ *Каким образом двуязычие приносит пользу Вашему ребёнку? Сейчас/в будущем?*

- Kuidas te teoreetiliselt kirjeldaksite kakskeelse lapse kasvatamist erinevalt mittekakskeelse lapse kasvatamisest? Tooge näiteid./ *Как бы Вы описали воспитание двуязычного ребёнка теоретически в отличие от воспитания недвуязычного? Приведите примеры.*

- Millised raskused võivad teie peres tekkida, kui perekondlik suhtlus toimub kahes keeles? Tooge näiteid, millistes olukordades./ *Какие трудности в Вашей семье возможно возникают, когда общение в семье происходит на двух языках? Приведите примеры в каких ситуациях.*

- Kas tunnete muret oma lapse kakskeelsuse pärast?/ *У Вас есть какие-нибудь опасения, связанные с необходимостью использования двух языков Вашим ребёнком?*

Lapse keelearengu toetamise vahendid perekonnas/ *Средства поддержки языкового развития ребёнка в семье*

- Millega tegelete oma lapsega erinevates keeltes? Tooge näited./ *Чем Вы занимаетесь с ребёнком на разных языках? Приведите примеры.*
- Kes tavaliselt oma lapsega ülaltoodud asju teeb?/ *Кто обычно занимается с ребёнком на эстонском/русском? Имею в виду те вещи, о которых в предыдущем вопросе шла речь.)*
- Kas teil on võimalik saada teavet oma kakskeelse lapse keelelise arengu toetamise kohta? Kui jah, siis kust? Mis see teave teie arvates on? (kasulik, kasutu, kas sellest piisab, ei piisa jne)/ *У вас есть возможность получить информацию о поддержке языкового развития Вашего двуязычного ребёнка? Откуда? Какова эта информация по Вашему мнению? (полезная, бесполезная, достаточно ли её, недостаточно итп.)*
- Tooge konkreetseid näiteid olukordadest, kus Te (mõlemad vanemad) pöörasite konkreetselt tähelepanu sellele, kuidas laps vene/eesti keelt kasutab, st püüdsite toetada keele arengut - reatusite, kuulasite, kordasite, parandasite./ *Приведите конкретные примеры ситуаций, в которых Вы (оба родителя) специально обращали внимание на то, как ребёнок использует русский/эстонский, то есть пытались оказать поддержку языкового развития- остановились, прислушались, повторили, поправили.*

Lõpuks/ *В конце*

- Võib-olla sooviksite meie arutelu teemasse midagi lisada? Kas on midagi, millega ma pole arvestanud?/ *Может быть Вы хотите что-нибудь добавить на тему нашего обсуждения? Возможно что-то, чего я не взяла во внимание?*